

Forsvarets stabsskole

Våren 2010

Masteroppgave

**Militær profesjonsetikk på fremmarsj i
Afghanistan**

Major Ann Karin Sondov

Forord

Interessen for militær profesjonsetikk har fanget min interesse gjennom to års studier ved Forsvarets stabsskole. Fagene på skolen har gitt meg et innblikk i hvilke problemstillinger våre styrker står overfor i dagens internasjonale operasjoner. Det har derfor vært spennende å gjennomføre en undersøkelse der jeg har fått muligheten til å intervju personell som har førstehåndsinformasjon om temaet. Intervjuene ga meg mye nyttig og svært interessant informasjon, som har bidratt til at studien kunne gjennomføres.

Mange takk til respondentene som åpent og ærlig har bidratt med sine kunnskaper og opplevelser. Deres refleksjoner rundt temaet har til tider vært imponerende, og har gjort at jeg er stolt av å være en del av den militære profesjonen. Takk for den tillitten dere har vist meg ved å dele av egne erfaringer.

En stor takk rettes også til Oberstløytnant Espen Sanna og min studiekamerat Oberstløytnant Svend Arne Hokkstad som også har bidratt med nyttig informasjon og diskusjoner som har klargjort mange av de spørsmål jeg har hatt under veis.

Sist, men ikke minst vil jeg takke mine to veiledere oberstløytnant Nils Terje Lunde og kommandørkaptein Ingeborg Mongstad-Kvammen som har vært til stor hjelp under arbeidet med studien. Deres fagkunnskap og interesse for temaet jeg har undersøkt har ført til interessante diskusjoner og refleksjoner i løpet av arbeidet. Dette er noe jeg har hatt stort utbytte av både faglig og personlig.

Takk!

Rælingen, 9 mai 2010

Ann Karin Sondov

Abstract

This study emphasizes impacts the current operational context in Afghanistan implies on professional ethics for the Norwegian forces. The study shows that in contrast to earlier international operations, our officers in Afghanistan today are primarily involved in military missions. This, together with preliminaries adjusted to the actual mission resulted in fulfillment of expectations. Rules for use of force had a huge impact on professional ethics, believed to be in coherence with a traditional military mission. The officers described Rules of Engagement (ROE) as robust and flexible. They expressed their satisfaction regarding current ROE's, because they were instrumental for their own safety. Current ROE's gave sufficient latitude to commanders. The judgment and decision making was challenging, but necessary because a full exploration of the extended latitude would normally be outside the scope of what was considered ethical justifiable. Ethical predicaments were often related to the balancing of two necessities, resolving the mission and ensuring own safety. Considerations towards the civilian population were important. Taliban as a non uniformed combatant mixing with the non combatant part of the population was ethically challenging. The co-operation with Afghan and American forces could sometimes be problematic, due to a less restrictive attitude towards use of force. The Norwegian officers in this study were still decisive in their loyalty to ROEs, and to follow their own judgment. The respondents in this study emphasizes that a well developed judgment is one of the pillars in the military professional identity, and always decisive in decision making. Norwegian military professional ethics seems to be well integrated in the mission, this believes to have a strong influence on how the officers resolved emerging situations and the total scope of their mission.

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Abstract	4
INNHALDSFORTEGNELSE	5
1 Introduksjon	7
1.1 INNLEDNING	7
1.2 HENSIKT MED OPPGAVEN	8
1.3 PROBLEMSTILLING	9
1.4 BEGREPSAVKLARING	9
1.5 AVGRENSNINGER	12
1.6 STRUKTUR I OPPGAVEN	12
2 Teori og metode	13
2.1 PROFESJONSTEORETISK MODELL	13
2.2 ENDRINGER I OPERASJONSKONTEKSTEN	14
2.3 PROFESJONSETISKE TEORIER	17
2.3.1 Dydsrett	18
2.3.2 Konsekvensetikk	18
2.3.3 Pliktetikk	19
2.4 KONTINGENSTEORIEN	20
2.5 OVERSIKT OVER TIDLIGERE FORSKNING	21
2.6 METODISK DESIGN	23
2.6.1 Utvalgsstrategi	23
2.6.2 Metode for datainnsamling	25
2.6.3 Pålitelighet og gyldighet	25
2.6.4 Forskningsetiske refleksjoner	26
2.6.5 Kildekritikk	26
3 Empiriske funn og analyse	27
3.1 RESPONDENTENE	27
3.2 OPPDRAG	27
3.3 OPPDRAG, FORVENTNINGER OG UTFORDRINGER	28
3.3.1 Oppsummering	30
3.4 VIKTIGSTE FAKTORER I OPERASJONSKONTEKSTEN	31
3.4.1 Overordnede lover, rammer og retningslinjer	31
3.4.2 Operasjonsmiljøet	32
3.4.3 Oppsummering	33
3.5 VIKTIGE EGENSKAPER I FORHOLD TIL Å VÆRE PROFESJONELL	34
3.5.1 Faglig dyktighet	34
3.5.2 Personlige egenskaper	35
3.5.3 Oppsummering	36
3.6 OPPLÆRING OG REFLEKSJON	36
3.6.1 Etikkopplæring	36
3.6.2 Etikk integrert i avdelingsvis trening	37
3.6.3 Refleksjoner	38
3.6.4 Undervisning, refleksjoner og relevans for tjenesten	40
3.6.5 Evaluering etter hjemkomst	40
3.6.6 Oppsummering	42
3.7 MAKTANVENDELSE	42
3.7.1 Rammer for egen maktbruk og relevans for tjenesten	42
3.7.2 Rammer for andres maktbruk	46
3.7.3 Oppsummering	50
3.8 ORGANISASJON OG LEDELSE	51
3.8.1 Oppsummering	53
4 Etske problemstillinger knyttet til maktanvendelse	54
4.1 HVA ER ROE?	54

4.2 HVA ER ÅRSÅKENE TIL AT RAMMER FOR MAKTANVENDELSE HAR STOR BETYDNING?	55
4.3 HVILKEN BETYDNING HAR ROE FOR PROFESJONSETIKKEN?	56
4.4 HVILKE ETISKE UTFORDRINGER MEDFØRER ROEENE?	59
4.4.1 Egen sikkerhet.....	59
4.4.2 Aktører	60
4.5 HVA BIDRAR TIL AT NORSKE OFFISERER HANDLER ETISK FORSVARLIG?.....	62
4.5.1 Etikkundervisning og refleksjon.....	62
4.5.2 Etikk integrert i avdelingsvis trening.....	62
4.5.3 Evaluering etter hjemkomst.....	63
5 Avslutning	64
5.1 KONKLUSJON.....	64
5.2 ANBEFALINGER	65

Vedlegg:

Vedlegg A - Kildeliste

Vedlegg B – Informasjonsskriv med samtykkeerklæring

Vedlegg C – Intervjuguide

Militær profesjonsetikk på fremmarsj i Afghanistan

1 Introduksjon

1.1 Innledning

Profesjonsetikk er et element ved enhver profesjon, også den militære, men hva er det som gjør den militære profesjonsetikken spesielt viktig sammenliknet med andre yrker eller profesjoner i samfunnet, og hvilke krefter er det som påvirker utformingen av den militære profesjonsetikken?

Samuel P Huntingtons bok, *"The soldier and the State"*, en klassiker innen militærsosiologien fremholder at den militære profesjonen kjennetegnes av en spesiell ekspertise, statsmonopolisert vold til samfunnets beste. Huntington beskriver den statsmonopoliserte volden som offiserskorpset er satt til å utøve gjennom Harold Lasswell's uttrykk, som *"the management of violence"* (Huntington 1957: 11). Dette fordrer i sin tur et særskilt samfunnsansvar og et fellesskap innenfor profesjonen (Huntington 1957: 8-10).

Den militære profesjonen og det spesielle ansvaret som tilligger offiserskorpset beskrives også i Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD 2007), og kjennetegnes av at medlemmene i ekstreme situasjoner kan beordres til å ta liv eller selv være nødt til å beordre andre til å ta liv. Dette stiller blant annet ekstreme krav til medlemmenes moral og etikk. Forsvarets verdigrunnlag beskriver Forsvarets etiske basis, men slik det uttrykkes gjennom FFOD krever dette også omfattende utdanning, trening, erfaring og refleksjon. Profesjonsetikkens forankring hos den enkelte, og sjefers spesielle ansvar for den etiske og moralske standard i styrkene er således avgjørende for etikkutviklingen i Forsvaret (FFOD 2007: 161).

Forsvarssjefen uttrykker videre gjennom FFOD, ikke ulikt Huntington, at *"Kjernen i den militære profesjon er gjennomføring av operasjoner"* (FFOD 2007: 157). Gjennomføring av operasjoner handler om bruk av forskjellige typer makt for å oppnå et mål. I dagens fredsoperasjoner kan makt være alt fra den blotte militære tilstedeværelse, den makten som samtaler gir, en hevet stemme, eller at man opptrer godt bevæpnet slik Mæland beskriver det i sin undersøkelse om norsk offisersmoral i Kosovo i 1999 (Mæland 2004: 125). I Mælands undersøkelse trekkes maktbruk frem som et etisk og moralsk dilemma for soldatene i Kosovo. Hvor mye makt er lovlig, nødvendig eller etisk og moralsk forsvarlig i ulike situasjoner? Etiske og moralske dilemmaer rundt bruk av makt i militære operasjoner står derfor svært sentralt i den militære profesjonsetikken. Den militære profesjonen har i følge FFOD en intellektuell, en fysisk og en moralsk dimensjon. Den moralske dimensjonen knyttes her til kampen mellom viljer, der den som i størst grad holder fast på sin vilje og sitt samhold får fremgang. Moral handler her om

de verdier og handlinger som bidrar til fremgang, og den etiske forankringen sørger for at styrkene handler riktig i krevende situasjoner (FFOD 2007: 158). Vilje til å lykkes, sterkt samhold og etisk forankring er derfor viktige elementer i denne dimensjonen og fremheves som helt sentrale i den militære profesjonen (FFOD 2007: 157-158). I så måte kan en si at FFOD har stort fokus på etikk og moral i de norske styrkene, og spørsmålet blir da hvordan dette reflekteres og implementeres i dagens operasjoner.

1.2 Hensikt med oppgaven

Hensikten med denne studien av den militære profesjonsetikken er blant annet å beskrive det teoretiske grunnlaget den militære profesjonsetikken bygger på. For å belyse dette tar jeg utgangspunkt i en profesjonsteoretisk modell særskilt utviklet med utgangspunkt i den militære profesjon. Modellen tar utgangspunkt i at den spesifikke profesjonsetikken er en funksjon av relasjonen mellom profesjonens konstituerende faktorer, eller dens verdigrunnlag (ekspertise, ansvar og samhörighet), samfunnets styring, operasjonskonteksten og oppdrag eller funksjon (Lunde 2009: 174). Samfunnsmessige, kontekstuelle og funksjonelle endringer antas således i følge Lunde å påvirke den militære profesjonsetikken. Politiske og militære styringsdokumenter beskriver samfunns- og sikkerhetspolitisk utvikling etter den kalde krigens slutt. Sentrale militærteoretikere som blant annet Rupert Smith har på bakgrunn av denne utviklingen hevdet at dagens operasjoner har endret karakter på en rekke områder. Disse endringene omtaler han som et paradigmeskifte på samme måte som tidligere Forsvarssjef Sverre Diesen uttrykker det i sin artikkel ”*Mot et allianseintegrert forsvar*” i boken *Mot et avnasjonalisert forsvar?* (Redaktør 2005: 163-184). Denne studien vil med utgangspunkt i krigens endrede karakter søke å belyse hvilken betydning slike endringer har for operasjonskonteksten. Videre vil studien belyse operasjonskontekstens betydning for profesjonsetikken i dagens operasjoner. Det er i denne sammenhengen av særlig interesse å undersøke de norske styrkene i Afghanistan¹, for å finne ut hvilken betydning den spesifikke operasjonskonteksten i denne operasjonen har for profesjonsetikken i de norske styrkene. Hvilke etiske og moralske utfordringer står de militære styrkene overfor i Afghanistan og hvilken betydning har dette for styrkene? Undersøkelsen søker dermed å belyse det mer overordnede saksfeltet om operasjonskontekstens betydning for utformingen av den militære profesjonsetikken.

Det er til nå gjort lite for å belyse dette saksfeltet, men med utgangspunkt i Lundes profesjonsteoretiske modell, antas det at når operasjonskonteksten endrer seg vil dette også ha

¹ Norske styrker er i Afghanistan gjennom NATO-ledede ISAF (International Security Assistance Force) som ble opprettet 6. desember 2001 etter anmodning fra Afghanske myndigheter. ISAF er en stabiliserings- og sikkerhetsstyrke, og Norge deltar med ca 500 soldater i denne operasjonen (tall fra nov 2009).

betydning for profesjonsetikken. Dette betyr at profesjonsetikken i de norske styrkene i Afghanistan sannsynligvis vil være annerledes enn i tidligere operasjoner Norge har deltatt i. Norske soldater deltar i dag i en rekke operasjoner både på Balkan, Afghanistan, Midtøsten og i Afrika. Den operasjonen som imidlertid har fått størst oppmerksomhet de senere år er Afghanistan. Denne er også regnet som en viktig og prioritert operasjon av norske myndigheter. Derfor er nettopp operasjonen i Afghanistan spesielt interessant.

1.3 Problemstilling

Den videre analysen i denne studien vil søke å besvare følgende problemstilling:

Hvilken betydning har operasjonskonteksten for profesjonsetikken i de norske styrkene i Afghanistan?

Med bakgrunn i denne problemstillingen vil det være nødvendig med en utdyping av noen begreper. Betydningen av begrepene profesjonsetikk og operasjonskontekst forklares derfor nærmere.

1.4 Begrepsavklaring

Profesjonsetikk:

Svein Åge Christoffersen hevder i sin bok om profesjonsetikk at det har vært en stigende interesse for etikk de senere årene og at dette kan forstås som en konsekvens av at de moralske utfordringene har blitt mer påtrengende enn før. Dette fordi blant annet informasjonsteknologi, en velferdsstat i endring, privatisering, globalisering og et nytt kulturelt og religiøst mangfold øker betydningen av etisk refleksjon og ettertanke (Christoffersen 2005: 10).

Samtidig som interessen for etikk har økt hevder Christoffersen at vi også har sett en voksende interesse for profesjoner og profesjonsutdanning. Dette innebærer også en ny interesse for profesjonsetikk (Christoffersen 2005: 11). Han hevder at de sosiologiske og samfunnsmessige perspektivene er viktige for å kunne forstå sentrale spørsmål i en profesjonsetisk sammenheng, og viser til et profilert debattinnlegg av professor i profesjonsetikk ved høyskolen i Oslo, Harald Grimen. Grimen argumenterer for det sosiologiske synet, og sier at for å forstå profesjonsetikk må vi ta utgangspunkt i sosiologien og spørre hva en profesjon er. Grimen mener at det ikke vil være nok å definere profesjoner som bare kunnskapsbaserte yrker, men at man også må vektlegge de sosiale sammenslutninger med et politisk mandat og oppdrag fra samfunnet. Grimen definerer videre profesjonsetikk som: *"en kodeks - forstått som et sett med mer eller mindre formaliserte normer og verdier – som skal ivareta den angjeldende profesjonenes*

samfunnsoppdrag.” (Christoffersen 2005: 12). Denne tilnærmingen innebærer at profesjonsetikkens grunnlag er det politiske mandatet som profesjonene har, heller enn det allmennmoralske eller religiøse. Med andre ord bygger etikken på politikken og ikke omvendt (Christoffersen 2005: 12). Christoffersen viser videre til Grimens kollega Per Nordtvedt som også er professor i profesjonsetikk ved universitetet i Oslo. Nordtvedt ønsker i motsetning til Grimen å forankre profesjonsetikken i forholdet mellom profesjonsutøveren og klienten. Han hevder at profesjonsetikkens kjerne er den profesjonelles ansvar for å handle til klientens beste og at dette ikke springer ut fra et politisk mandat, men av den grunnleggende sensibiliteten for den andres ve og vel. Nordtvedt ser ikke bort i fra det politiske aspektet, men vektlegger at politikken bygger på etikk (Christoffersen 2005: 12-13).

Den militære profesjonen beskrives nærmere i FFOD og regnes her som en profesjon på lik linje med profesjoner som jurist- eller legeyrket.² Den militære profesjonens rasjonale er å forsvare Norge og norske interesser. På denne måten kan en si at Forsvarets personell har et felles ansvar overfor samfunnet og hverandre med tanke på å utføre dette på en best mulig måte. En felles profesjonsidentitet skal bidra til å styrke samholdet og Forsvarets evne til å håndtere de utfordringene man til enhver tid står overfor både som individer og som organisasjon. Det legges også vekt på at alle som bærer uniform er en del av den militære profesjon. Til tross for at Forsvarets personell innehar en rekke spesifikke roller og kombinasjoner av disse, vil ikke den felles profesjonen svekkes av at den enkelte identifiserer seg med sin primærrolle. En felles identitet som samler og styrker organisasjonen som helhet fremheves som det vesentlige i denne sammenhengen (FFOD 2007: 157-159).

Fundamentet i Forsvarets felles profesjonsidentitet beskrives også nærmere i FFOD. Her fremheves felles ansvar for samfunnet og tillit til hverandre som viktige. Kjerneverdier som respekt, ansvar og mot er også en del av dette fundamentet (FFOD 2007: 159).

Operasjonskontekst:

Rammene for en militær operasjon omtales i kapittel 2 i FFOD og omhandler de forholdene som påvirker en militær operasjon. I FFOD fremheves dagens konfliktspekter og de politiske, folkerettslige, etiske og teknologiske rammene som viktige faktorer (FFOD 2007: 13). Disse rammene utgjør til sammen de overordnede lover, bestemmelser og retningslinjer for en operasjon, og er i så måte styrende for både planlegging og gjennomføring. Disse rammene blir

² Hvorvidt militære skal defineres som en egen profesjon kan diskuteres. I denne oppgaven er det valgt å ikke ta dette spørsmålet opp til selvstendig drøfting. For nærmere diskusjon om militære som en profesjon, se Lunde 2009b: 92-94.

dermed også styrende for hvilke muligheter og begrensninger styrkene har, og er i så henseende en del av operasjonskonteksten.

Operasjonsmiljøet omtales også i FFOD og er *”alt det som omgir en militær operasjon.”* (FFOD 2007: 13). Operasjonsmiljøet sammen med de overordnede rammene for en operasjon kan derfor sies å utgjøre det som i denne studien omtales som operasjonskonteksten. Operasjonsmiljøet kan i følge FFOD deles inn i to kategorier, fysisk miljø og aktører. Det fysiske miljøet er forhold som geografi, klima og infrastruktur. Aktørene er de fiendtlige styrker, sivile organisasjoner, enkeltaktører, lokalbefolkning, samt representanter fra media som Forsvarets personell må forholde seg til i en operasjon (FFOD 2007: 39).

Operasjonsområdet består ofte av både fiendtlige og ikke-fiendtlige, militære og sivile aktører. I FFOD nevnes spesielt regulære og irregulære styrker, lokalbefolkning, hjelpeorganisasjoner, private kommersielle foretak og media (FFOD 2007: 40).

Irregulære styrker er ofte vanskelig å skille fra lokalbefolkningen da de sjelden er uniformert, noe som kan skape etiske og moralske utfordringer. Disse styrkene benytter ofte ukonvensjonelle metoder og unngår trefninger med regulære styrker. Opprørsbevegelser er i følge FFOD de som vil kunne representere den største utfordringen. Metodene som ofte benyttes er undergraving, propaganda, infiltrasjon eller vold, herunder også væpnet strid.

Terrorister og kriminelle grupper utgjør ofte også en del av operasjonskonteksten. Strategien er ofte direkte angrep mot stater de definerer som motstandere. De opererer blant sivilbefolkningen og utnytter byer og sivil infrastruktur for sine operasjoner. Sivile som benytter terror for å nå sine mål anses generelt som kriminelle og vil derfor ikke være underlagt krigens folkerett. (FFOD 2007: 40-42).

Lokalbefolkningen i konfliktområdet skal beskyttes. Ofte viser det seg imidlertid at det er disse som rammes hardest. I følge FFOD krever håndtering av lokalbefolkningen innsikt i hvordan menneskelige relasjoner påvirkes av stress, samt forståelse av kultur og tradisjoner i operasjonsområdet (FFOD 2007: 43).

I tillegg til nevnte aktører finnes en rekke internasjonale organisasjoner i konfliktområder. Dette er en stor og variert gruppe som grovt kan deles inn i ikke-statlige organisasjoner (NGO`s) og organisasjoner med statlig tilknytning. De militære styrker er avhengig av et godt samarbeid med hjelpeorganisasjonene for å lykkes (FFOD 2007: 44).

Private kommersielle foretak er også en aktør i operasjonsområdet. Dette er en meget vid kategori som spenner fra multinasjonale selskaper til lokale enmannsforetak. Deres rolle er blant

annet å skape arbeidsplasser i en gjenoppbyggingsfase og på sikt bidra til å skape et fungerende samfunn (FFOD 2007: 45).

Media regnes som en betydelig aktør i operasjonsområdet. Det er viktig for Forsvaret å sikre gode relasjoner til de representantene fra media som befinner seg i operasjonsområdet. Dette kan blant annet bidra til å gi et riktig bilde av Forsvarets rolle i internasjonale operasjoner. Dette innebærer slik det uttrykkes i FFOD en vanskelig avveining mellom det å innfri medias behov for informasjon og ivaretagelse av operasjonssikkerheten (FFOD 2007: 47).

1.5 Avgrensninger

For å gjøre undersøkelsen overkommelig, begrenses den til å undersøke operasjonskontekstens betydning for profesjonsetikken i de norske styrkene i Faryab provinsen. I henhold til den profesjonsteoretiske modellen som benyttes i studien, som presenteres nærmere i kapittel 2, er det flere forhold som påvirker profesjonsetikken. I denne studien, som problemstillingen også viser, er det kun operasjonskontekstens betydning som undersøkes empirisk. Andre faktorer trekkes kun inn i den grad de har betydning for denne studien.

1.6 Struktur i oppgaven

Studien deles inn i 5 kapitler. Kapittel 1 benyttes til å gi leseren bakgrunnsinformasjon og en kort innføring i tematikken. Videre presenteres hensikten med studien, samt problemstillingen som søkes belyst. Siden problemstillingen inneholder begreper som er viktig å avklare for forståelsen av resten av studien, velger jeg å utdype hva som legges i profesjonsetikk og operasjonskontekst tidlig i oppgaven. Øvrige begreper som krever avklaring beskrives i tilknytning til det kapittel de tilhører. Til slutt i kapittel 1 redegjøres det for avgrensinger som er foretatt, og begrunnelse for dette.

I studiens andre kapittel presenteres en profesjonsteoretisk modell. Denne benyttes for å plassere profesjonsetikken i et større perspektiv og viser hvilke forhold som påvirker. Krigens endrede karakter presenteres deretter som bakteppe og begrunnelse for operasjonskonteksten i dagens internasjonale operasjoner. Videre presenteres aktuelle profesjonsetiske teorier, samt kontingensteorien som belyser omgivelsenes betydning for en organisasjon. I tillegg til den profesjonsteoretiske modellen, skal teorien bidra til å sette profesjonsetikken i en større sammenheng, samt gi en bredere forklaring på problemet som undersøkes. Til slutt i dette kapitlet gis en kort oversikt over andre studier relatert til dette temaet, samt metodisk design.

I studiens tredje kapittel presenteres empiriske funn og en analyse av disse. I fjerde kapittel drøftes de viktigste funnene i studien mot valgt teori og annen empiri på området. Dette for å sammenligne og eventuelt kunne si noe om retningen funn i denne undersøkelsen peker i.

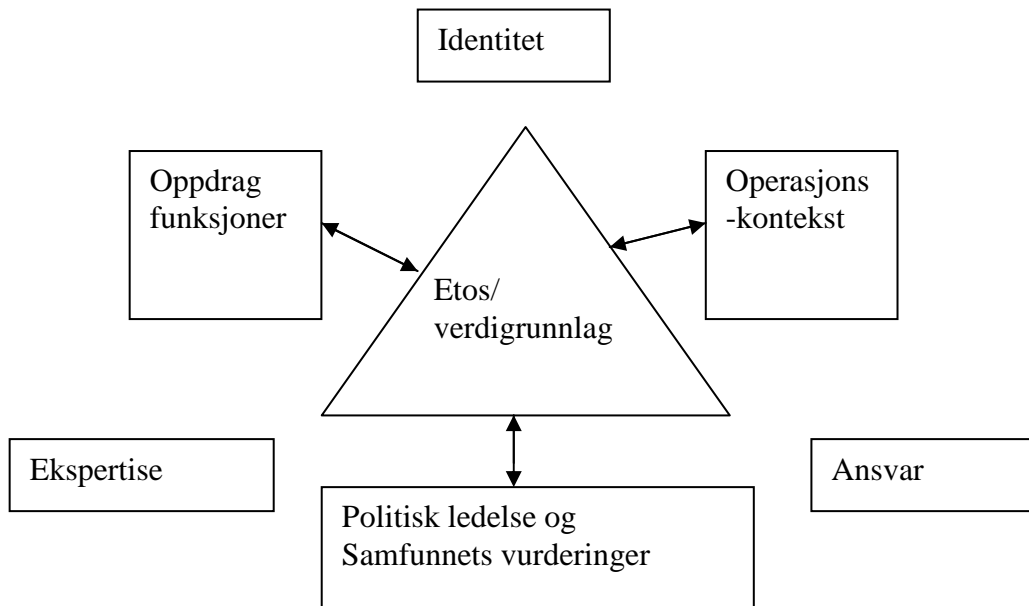
I studiens siste kapittel trekkes konklusjoner og eventuelle anbefalinger knyttet til funn i undersøkelsen gis.

2 Teori og metode

2.1 Profesjonsteoretisk modell

Nils Terje Lunde presenterer i boka ”*Krigerkultur i en fredsnasjon*” tre profesjonsetiske strategier. Nasjonal konsensus, liberal tilpasning og konservativ avskjerming, der den første strategien ble etablert i etterkrigstiden og de to andre oppstod etter den kalde krigens slutt. Her presenteres flere indre og ytre faktorer som han mener har innvirkning, og som dermed krever forskjellig profesjonsetikk. Blant faktorene som har innvirkning nevnes ulike funksjoner, som også betyr at profesjonsetikken kan variere internt i en organisasjon. Endringer i den spesifikke konteksten profesjonen utøves i, som omhandler både det enkelte praksisfelt og den bredere samfunnskontekst.

Det vil med andre ord si at profesjonsetikken i Forsvaret er dynamisk og vil la seg påvirke og variere med en rekke indre og ytre faktorer. Å studere eller behandle den militære profesjonsetikken alene vil således være fånyttet og vil derfor ikke kunne bidra til den moralske og etiske utvikling som er nødvendig med tanke på det spesielle samfunnsansvaret Forsvaret har. I denne sammenhengen skisserer Lunde en profesjonsteoretisk modell som viser de ulike faktorer som står i relasjon til, og påvirker hverandre:

(Lunde 2009: 156-174).

Siden denne studien omhandler militær profesjonsetikk og hvordan denne kan påvirkes av operasjonskonteksten vil jeg først i dette kapitlet kort redegjøre for krigens endrede karakter slik den beskrives av militærteoretikeren Rupert Smith og tidligere Forsvarssjef Sverre Diesen. Deretter følger en kort beskrivelse av de tre hovedteoriene innen profesjonsetikk: dydsetikk, pliktetikk og konsekvensetikk. De ulike teoriene er nærmere beskrevet i Frode Nyeng`s bok *"etiske teorier"* samt *"Etikk og militærmakt"*, en lærebok beregnet for etikkopplæring i Forsvaret, skrevet av Oberstløytnant Nils Terje Lunde og Janne Haaland Matlary. I denne sammenheng benyttes også Henrik Syse`s bok *"Rettferdig krig?"* som blant annet omhandler militære styrkers deltakelse i konflikter, etiske dilemmaer, krigens etikk og krigens folkerett. Kontingensteorien omhandler de omstendigheter en organisasjon er avhengig av og antas å tilpasse seg. Denne beskrives nærmere gjennom Harald Baldersheim og Lawrence E. Rose bok *"Det kommunale laboratorium"*. Avslutningsvis presenteres oppgavens metodiske design og etiske aspekter ved studien.

2.2 Endringer i operasjonskonteksten

Den tradisjonelle oppfatningen av sikkerhetspolitikens formål har vært knyttet til statsmakten og dens grunnleggende interesser – statssikkerhet. Nye sikkerhetsutfordringer og nye typer

væpnede konflikter etter slutten på den kalde krigen har ført til økt vekt på samfunnssikkerhet og menneskelig sikkerhet. I St.prp. nr. 42 påpekes den glidende overgangen mellom disse sikkerhetsdimensjonene og at det er vanskelig å trekke klare skiller. Denne bredere forståelsen av sikkerhetsbegrepet får stor betydning blant annet for de oppgaver militære styrker kan bli satt til samt trening, utrustning og operasjonskonsepter. Utfordringene og de potensielle trusler er mer diffuse enn før og kjennetegnes av glidende overganger mellom det nasjonale og det internasjonale, mellom fred, krise, væpnet konflikt og krig. Trusler oppstår og utvikler seg raskt, blant annet fordi ikke-statlige aktører også truer sikkerheten i dagens konflikter (St.prp.nr. 42 2003-2004).

På bakgrunn av denne utviklingen argumenterer Rupert Smith i *On New Wars*, under overskriften "*Thinking About The Utility of Force in War Amongst the People*" for at det har vært et paradigmeskifte innen krig (Smith 2007: 28-43). Det samme hevder General Sverre Diesen i sin artikkel "*Mot et allianseintegrert forsvar*" (Redaktør 2005: 163). Det nye paradigmet er i følge Rupert Smith preget av svingninger mellom konfrontasjoner og konflikter, og det vil derfor være nødvendig å endre tenkemåte i forhold til hvordan vi benytter våre militære styrker. Diesen beskriver i sin artikkel den organisatoriske og operative "*revolution in Military Affairs*", som han mener skyldes informasjonsteknologiens gjennombrudd, og peker på hvilke konsekvenser dette har på det militære området. Diesen mener dette betyr at antall tradisjonelle plattformer må reduseres til fordel for økt satsing på informasjonsinfrastruktur (Redaktør 2005: 167-171). Rupert Smith hevder også at informasjon har fått økt betydning samtidig som han påpeker at utfordringene ikke lenger er av teknologisk art, men heller konseptuell og intellektuell. For den militære profesjonen betyr dette at ledere må ha intellekt og evne til å være innovative, mens yngre offiserer må være kreative og fantasirike. Færre ledelsesnivåer og en anerkjennelse av den økte betydningen av informasjon heller enn mer kuler og krutt er av stor betydning. Endringer som har funnet sted i overgangen til det nye paradigmet beskriver Rupert Smith i seks trender:

- *The ends for which we fight are changing*: Her beskriver han overgangen fra harde målsettinger, der bla territorier var viktige mål, til mykere og mer tilpasningsdyktige målsettinger som det å etablere en tilstand eller forandre intensjoner. I krig blant folket er det ultimate målet å vinne folkets gunst eller vilje.

- *We fight amongst the people:* Målet er befolkningens vilje. Våre styrker står overfor motstandere som benytter prinsipper som gerillja-taktikk og terrorisme. De er også avhengig av at befolkningen bidrar med moralsk og fysisk støtte samt informasjon. Til slutt handler krigen blant befolkningen om at den utkjemper gjennom media.
- *Our conflicts tend to be timeless:* I motsetning til de industrielle krigene der målet var en rask seier slik at man kunne komme tilbake til normale omstendigheter, handler de nye konfliktene mer om timing enn tid. Dagens konflikter involverer mange parter der militære styrker er et instrument politikerne har til rådighet for å løse konflikter. For de militære styrkene handler dette om å sørge for sikkerhet slik at andre aktører kan utføre sine oppdrag.
- *We fight so as not to lose the force:* Under de industrielle kriger hadde man produksjonslinjer og en vernepliktsmasse som kunne erstatte tap. I krig blant folket er dette ikke lenger en realitet. Ingen sjef vil miste flere av sine menn eller mer av sitt utstyr enn nødvendig. Usikkerheten hos politikerne i forhold til støtte i befolkningen hjemme er viktig i denne sammenhengen.
- *On each occasion new uses are found for old weapons:* Vesten opplever i større grad at motstandere opererer og benytter våpen på en måte som ikke er ønskelig, og som heller ikke står i forhold til de normer vestlige styrker er pålagt å operere under.
- *The sides are mostly non state:* Dagens operasjoner gjennomføres i multinasjonale eller non-state grupperinger. I økende grad er vestlige militærmakter i den første og motstandere i den siste grupperingen. Alliansene kan ses på som samarbeidende konfrontasjoner med ulike karakteristika som begrenser sjefens handlefrihet. Nasjonene har ulik politisk målsetting, ulik politisk støtte, ulik legitimitet, forskjeller i materiell og logistisk støtte, ulike styrker og svakheter, ulik trening og utrustning, ulik kultur og forskjellig språk.

(Smith 2007: kap 2)

Disse seks trendene hevder Rupert Smith, er en del av det nye paradigmet han kaller ”*The War Amongst the People*”. Endringene betyr sannsynligvis at konteksten de norske styrkene i Faryab provinsen opererer under er annerledes enn i tidligere operasjoner. Behovet for økt fokus på

internasjonal arbeidsdeling er noe Diesen også påpeker i sin artikkel. Endringer i primærrollen til Forsvaret fra invasjonforsvar til innsatsforsvar samt økonomiske rammebetingelser gjør det nødvendig å samvirke med våre allierte i større grad enn tidligere (Redaktør 2005: 167-171). Det ligger store utfordringer i å samarbeide på tvers av nasjoner selv innen NATO på grunn av denne kompleksiteten. Nulltoleranse i forhold til tap av personell og utstyr slik Rupert Smith beskriver det gjelder i varierende grad de ulike deltakernasjonene, og antas å være et viktig element i forhold til støtte i egen befolkning, noe som regnes som avgjørende for politikerne dersom man skal stille med styrker til internasjonale operasjoner. Forandringer i krigens karakter som både Rupert Smith og Sverre Diesen her påpeker, antas å ha bidratt til at de norske styrkene i Afghanistan opererer i et mer komplekst miljø enn i tidligere operasjoner, noe som antas å påvirke etikken i styrkene.

2.3 Profesjonsetiske teorier

I boken *Rettferdig krig?* hevder Henrik Syse at det ikke er mulig å løse krigens moralske problemer, men at man sannsynligvis kan gjøre noe relatert til krigens etikk. Syse påpeker at de som tar avgjørelser om krig og fred må være godt rustet for denne oppgaven. Dette betyr at de må ha en solid moralsk ballast i tillegg til en like solid kunnskap. I denne sammenhengen står i følge Syse de fire klassiske dyder, måtehold, mot, rettferdighet og visdom sentralt (Syse 2003: 187). Dette setter søkelyset på betydningen av en etisk forankring som fundament for moralske og etiske vurderinger i militære operasjoner.

Dydsetikken som Syse her omtaler er regnet som den eldste av de tre etiske hovedteoriene og fokuserer i all hovedsak på aktørperspektivet. De to andre hovedteoriene er pliktetikkk som har fokus på handlingsperspektivet og konsekvensetikkk som beskriver konsekvensperspektivet.

Svein Aage Christoffersen beskriver utviklingen inne profesjonsetikken, der vektleggingen har endret seg fra hovedvekt på rettigheter og autonomi til i større grad å fokusere på det praktiske aspektet i møtet med andre. Christoffersen mener denne endringen henger sammen med at man har fått en mer kritisk tolkning av det moderne samfunn vi lever i. Mangel på åpenhet for, og anerkjennelse av det som skiller seg ut fra flertallet er årsaken til denne endringen i følge Christoffersen (Christoffersen 2005: 41-42). Denne utviklingen handler blant annet om å gjenoppdage betydningen av den profesjonelles personlige egenskaper og yrkesutøveren som person er dermed ikke uten betydning i denne sammenhengen. Han argumenterer for at det finnes en allmenn profesjonsetikk og en spesifikk profesjonsetikk og mener at det er riktig å jobbe mer med den allmenne profesjonsetikken. Mangelen på allmenne refleksjoner synes i følge

Christoffersen å være det største problemet i profesjonsetikken, og dette mener han er grunnen til at dydsetikken har fått økt fokus i dag (Christoffersen 2005:42-43).

Hva er så en etisk teori, og hva kan den brukes til? I følge Nils Terje Lunde i boken ”*Etikk og militærmakt*” er en etisk teori ” *et system av normer som gir et perspektiv og en metodikk for vurdering av et etisk spørsmål*” (Lunde 2009: 30). I følge Lunde gir de etiske teoriene ulike perspektiv og ulik metodikk for hvordan man vurderer forskjellige spørsmål, og derfor vil etiske konklusjoner kunne bli forskjellig. Lunde beskriver videre de tre etiske hovedteoriene med det utgangspunkt at disse representerer ulike perspektiv på samme problem. Dette betyr ikke i følge Lunde at disse er gjensidig utelukkende, men snarere at de er komplementære (Lunde 2009: 30-31).

2.3.1 Dydsetikk

Frode Nyeng`s bok om etiske teorier beskriver dyder i moralfilosofisk forstand som ”*karakteregenskaper som tilkommer det å være et godt menneske*” (Nyeng 1999: 64). I dydsetikken kan man således si at mennesket som moralsk aktør og de egenskaper som legges til grunn for handlinger er det som betyr noe, ikke pliktfølelse eller vurdering av konsekvenser dersom man utfører eller unnlater å utføre en handling. Menneskets karakteregenskaper er med andre ord det som avgjør hvordan man velger å handle i ulike situasjoner. Motivene, følelsene og drivkraften som ligger til grunn for en handling er i følge dydsetikken det som er avgjørende. Når en persons karaktertrekk bidrar til å understøtte en bestemt handlemåte og at handlinger således kan sies å utføres ut fra de rette følelser hos et menneske kan man si at handlingen har verdi sett i et dydsetisk perspektiv (Nyeng 1999: 64-65). Nyeng påpeker videre at dette ikke bare er snakk om motiver og følelser i enkeltsituasjoner, men at dette må utgjøre permanente trekk ved en persons karakter dersom det skal ha verdi. Nettopp derfor fokuserer dydsetikken så sterkt på oppdragelse og dannelsen. Usikkerhet og nøling blir sett på som moralsk umodenhet som overvinnes gjennom bygging av gode karakteregenskaper (Nyeng 1999: 65-66). Om hvordan gode karaktertrekk hos mennesket skal utvikles til dyder, skriver Nyeng:

Kimmen til det gode skal ikke utvikles til å fungere som en utenforliggende korreksjonsinstans, men emosjonelt og rasjonelt kultiveres til faste karaktertrekk som naturlig, det vil si uten varig konflikt, leder til valget av det gode.

(Nyeng 1999: 66).

2.3.2 Konsekvensetikk

Fra et konsekvensetisk perspektiv bedømmes først og fremst handlinger, der den moralske verdi utelukkende er knyttet til den aktuelle handlingen. Konsekvensetikken er preget av et mangfold

av oppfatninger med tanke på hva som bidrar til at konsekvenser har verdi. Et fellestrekk beskrives likevel gjennom den konsekvensialistiske grunnregelen som sier at ”*den beste handling er den handling som frembringer mest godt eller minst ondt av de tilgjengelige alternativer*” (Nyeng 1999: 35). I konsekvensetikken har begreper som det gode, eller det som har en verdi i seg selv en logisk forrang fremfor moralsk riktige handlinger. Det som til syvende og sist teller ut i fra et konsekvensetisk perspektiv er hvor mye godt handlingene frembringer (Nyeng 1999: 35).

Utilitarismen, eller nytteetikken er den mest kjente utformingen av konsekvensetikken. Her fokuseres det på handlinger og reglers nytteverdi for de involverte aktører. Utilitaristisk etikk beskrives også av Lunde i *Etikk og militærmakt* som det alternativet som gir ”*størst mulig nytte for flest mulig*” (Lunde 2009: 41). I Utilitaristisk etikk er det med andre ord fellesnyttens som er avgjørende, og et grunnleggende spørsmål blir derfor hva som skal defineres som fellesnytte. Her nevnes regelutilitarisme, eller et sett med mer overordnede normer for handling som kan legges til grunn for å vurdere dette (Lunde 2009: 41). Ut fra dette ser man at konsekvensetikken i stor grad handler om å foreta valg mellom flere alternativer. Et viktig spørsmål vil derfor alltid være, hva er riktig å gjøre? Konsekvensetikken fokuserer derfor i all hovedsak på menneskets evne til å reflektere over ulike handlingsalternativers konsekvenser, for på den måten å kunne vurdere hvilke handlinger som i størst mulig grad bidrar til ønskelige verdier eller goder (Nyeng 1999: 36-37).

2.3.3 Pliktetikk

Konsekvensetikken fokuserer på den moralske verdien av handlingen i seg selv, og ikke resultatet av handlingen. Fokuset i denne retningen rettes således mot at handlinger utføres ut fra pliktfølelse. I pliktetikken ligger det en antakelse om at det finnes enkelte handlinger man er forpliktet til å utføre eller unnlate å utføre uavhengig av konsekvenser. Målet helliger med andre ord ikke alltid midlet sett fra et pliktetisk perspektiv (Nyeng 1999: 49).

Lunde beskriver pliktetikken i *Etikk og militærmakt*, og sier her at pliktetikken er noe man forbinder med begrepet normer. Norm betyr her regel eller retningslinjer. Lunde sier videre at i pliktetikken vil det være regler som avgjør hvorvidt en handling er etisk akseptabel eller ikke. Disse reglene kan uttrykkes som etiske plikter som kan være både påbudt, valgfri eller forbudt (Lunde 2009: 36). Fordelen med pliktetikken mener Lunde er at den er rettet mot handlinger, og at det derfor er lett å avgjøre hva som er rett og galt ut fra de etiske pliktene. En av utfordringene derimot, er at det ikke nødvendigvis er allmenn enighet om etiske plikter og at det kan oppstå

konflikter mellom de forskjellige pliktene. Vi har da ifølge Lunde et etisk dilemma, og for å løse dette blir man nødt til å rangere reglene i forhold til hverandre (Lunde 2009: 36).

Innen pliktetikken finnes det flere måter å begrunne etiske plikter på. Lunde kategoriserer disse i tre hovedgrupper. Heteronom, autonom og relasjonell pliktetikk. Innen heteronom pliktetikk forholder individene seg til på forhånd gitte plikter og prøver å opptre i tråd med disse. Autonom pliktetikk betyr at pliktene er forankret i individet selv, mens relasjonell pliktetikk kan ses på som en syntese mellom heteronom og autonom pliktetikk. Her ses mennesket som en etisk aktør med frihet til å velge, samtidig som individer ikke kan ses isolert fra den sosiale verden de er en del av. Mennesker står i følge denne retningen aldri alene med sin fornuft, men er en del av et sosialt fellesskap (Lunde 2009: 36-39).

2.4 Kontingensteorien

Kontingensteorien omhandler de omstendighetene organisasjonsstrukturen er avhengig av, og antas å tilpasse seg. Omgivelsene regnes her som den viktigste faktoren. I boken *Det kommunale laboratorium* beskriver Sari Pikkala kontingensteorien som "(...)et perspektiv som gjør det mulig å stille spørsmål om omgivelsenes betydning på en presis måte" (Pikkala 2005: 209-211).

Kontingensteorien har først og fremst blitt utviklet og anvendt på markedsorienterte bedrifter. Dersom man ønsker å anvende kontingensperspektivet på offentlige organisasjoner må man i følge Pikkala ta hensyn til de ulikheter som finnes mellom private markedsorienterte organisasjoner og offentlige organisasjoner (Pikkala 2005: 225-226). Offentlige organisasjoner som Forsvaret er sterkt regulert, og dette kan i følge teorien vanskeliggjøre effektiv tilpasning til omgivelsene.

Kontingensteorien oppfatter organisasjoner som "organismer" heller enn "maskiner".

Effektivitet i en organisasjon oppnås med andre ord gjennom å tilpasse seg for å kunne møte omgivelsenes krav (Pikkala 2005: 210).

Usikkerhet knyttet til omgivelsene er det som har fått størst oppmerksomhet i kontingensteorien. Her viser Pikkala til Minzberg som beskriver fire ulike dimensjoner av omgivelsene, disse er stabilitet, kompleksitet, markedets sammensatthet og fiendtlighet. (Pikkala 2005: 214-215).

Disse dimensjonene antas videre å påvirke organisasjonsstrukturen på en spesiell måte. Pikkala viser til Minzbergs fremstilling fra 1979 som peker på to strukturelle dimensjoner. Graden av byråkratiskhet – organiskhet og graden av sentralisering – desentralisering. En byråkratisk struktur er i følge Minzberg standardisert, formalisert og hierarkisk. Enhetene kan være store og behovet for direkte kontroll er lite på grunn av at arbeidet er nøye regulert. Å være organisk

krever i motsetning til dette en fleksibel organisasjonsform. Her er oppgavene i liten grad formalisert og standardisert. Når beslutninger fattes på et bestemt punkt i organisasjonen står vi overfor en sentralisert organisasjon. Når beslutninger derimot fattes desentralisert kan dette skje både vertikalt og horisontalt i organisasjonen. Vertikal desentralisering handler om at beslutninger delegeres til sjefer på lavere nivåer, mens horisontal desentralisering gjelder i hvilken grad ikke-sjefer kan kontrollere beslutningsprosesser (Pikkala 2005: 214-215).

Hvordan bør så tilpasning til omgivelsene skje? Igjen viser Pikkala til Minzberg som presenterer fem hypoteser om hvordan ulike omgivelsesdimensjoner påvirker strukturkomponenten.

Minzbergs andre hypotese sier at *”jo mer komplekse omgivelsene er, desto mer desentralisert er strukturen.”* (Pikkala 2005: 216). Dynamiske omgivelser fordrer en organisk struktur, mens kompleksitet øker behovet for desentralisering. Når omgivelsene er stabile men komplekse koordineres arbeidet gjennom standardisering. Forekommer derimot kompleksitet i kombinasjon med dynamiske omgivelser vil en fleksibel, spesialisert og desentralisert prosjektorganisasjon være mest hensiktsmessig. Denne organisasjonsformen bidrar til at beslutninger tas av de sjefer og spesialister som sitter med relevant kunnskap, samtidig som man sikrer muligheten til fleksibel vekselvirkning i en organisk struktur. Dette øker igjen evnen til å handle når uforutsette forandringer oppstår. (Pikkala 2005: 216-218).

2.5 Oversikt over tidligere forskning

Stabsprest Bård Mælands bok fra 2004, *Skadeskutt idealisme - norsk offisersmoral i Kosovo* beskriver norsk offisersmoral i den NATO-ledede Kosovo Force (KFOR). Undersøkelsen er basert på intervjuer med 15 offiserer, hovedsakelig troppssjefer som tjenestegjorde i den norske styrken i perioden 2000-2002. Boken handler i all hovedsak om norske offiserers holdninger til maktanvendelse, fremmedforståelse og selvforståelse. Disse tre områdene ble i følge Mæland valgt for å kunne utforske og drøfte sentrale moralske sider ved offiserenes innsats. Mæland beskriver hvordan disse tre områdene påvirker hverandre. Maktanvendelse påvirker forholdet til lokalbefolkningen, og omvendt. Rolleforståelsen påvirker maktanvendelsen og fremmedforståelsen. Gjennom intervjuene gis det innblikk i offiserenes hverdag i en misjon som av Mæland betegnes som kompleks. Kompleks fordi man som militær avdeling i realiteten blir satt inn som *”ordensstyrke”*. Dette krever utstrakt samarbeid med en lokalbefolkning bestående av flere etniske grupperinger. Slike utfordringer er i følge Mæland store, noe undersøkelsen også viser. Undersøkelsen viser en holdningsendring til lokalbefolkningen hos de norske offiserene der negative følelser som tenderer mot rasisme kommer til uttrykk. Rules of engagement (ROE) er det som blant annet regulerer maktbruken i internasjonale operasjoner. Den enkeltes fortolkning vil likevel være nødvendig og avhenger av situasjon. Dette stiller krav til den

enkeltes dømmekraft, og etiske vurderinger får stor betydning. I tillegg viser undersøkelsen at rolleendringen fra militær til politi ikke tilfredstilte de forventningene offiserene hadde til misjonen, noe som blant annet gav seg utslag i en spenning i den enkeltes selvforståelse. Offiserene ønsket ikke å se seg selv som militært politi, og manglet nødvendig kompetanse. Mæland mener likevel at minimum bruk av makt sammen med rollen som ordensstyrke passer godt til norske soldater som i undersøkelsen omtales som sindige.

Mælands undersøkelse skapte debatt og ble utsatt for sterk kritikk fra flere hold. Blant annet Sverre Diesen, den gang kommandør for hærstridskreftene og Robert Mood, den gang brigader og sjef for Hærens transformasjons- og doktrinekommando (TRADOK). Begge forsvarte de norske offiserene i media. Mood stilte seg svært kritisk til både undersøkelsens metode og konklusjoner, noe han uttrykte gjennom et innlegg i PACEM. Her forsvarer han offiserenes utsagn og peker på at behovet for å få utløp for frustrasjon i mange situasjoner er nødvendig. Han mente Mælands metode og slutninger både er spekulative og tatt ut av sin sammenheng (PACEM 8:1 2005: 19-23).

Mælands undersøkelse og den etterfølgende debatten rundt hvilken etikk som bør vektlegges i Forsvaret var både nyttig og nødvendig. Etiske og moralske utfordringer i dagens komplekse konflikter er mange, men en godt forankret profesjonsetikk som bidrar til gode holdninger hos den enkelte vil i følge Mæland kunne bidra når beslutninger som i verste fall gjelder liv og død skal tas. Forsvaret som organisasjon har i mange sammenhenger tendert mot å fokusere på plikter og konsekvenser gjennom lover, regler, instruksjoner og normer. Pliktetikken og konsekvensetikken har stort fokus på dette og vil i mange sammenhenger kunne bidra til riktige beslutninger og handlinger. Ulempen med plikt- og konsekvensetikken er at de gir lite rom for fleksibilitet og vil aldri kunne dekke alle situasjoner til alle tider. Mæland peker her på behovet for økt fokus på arbeidet på kunnskaps- og holdningsplanet i forhold til møtet med fremmede soldater på fremmed mark (PACEM 8:1 2005: 5-18) I dydsetikken er det menneskets karakteregenskaper som avgjør hvordan man velger å handle i ulike situasjoner. Mennesket som moralsk aktør og de egenskaper som legges til grunn for handlinger må ifølge Mæland utvikles. Gode karakteregenskaper kan bygges gjennom grundig opplæring og refleksjon. Den enkeltes dømmekraft kan aldri erstattes av lover og regler, men disse kan bidra når vanskelige beslutninger skal tas (Mæland 2004).

Boken *Men, Militarism, and UN peacekeeping: a gender analysis* av Sandra Withworth fra 2004 omhandler canadiske soldaters opptreden i de fredsbevarende styrkene i Somalia på 90-tallet. Denne undersøkelsen viser noen av de samme tendensene Mæland avdekket hos de norske

offiserene i Kosovo, men med et mye mer alvorlig utfall. Undersøkelsen peker på noen av de samme utfordringene norske soldater stod overfor i Kosovo. Forventninger til misjonen som ikke stod i forhold til tjenesten soldatene faktisk skulle utføre, kjedsomhet og holdninger til lokalbefolkningen som endret seg fordi man opplevde en kultur som var totalt fremmed fra det man var vant til. I bokens kapittel 4 ”*Canada: peacekeeping Country Par Excellence?*” beskriver Lynne Rienner hvordan en ung somalisk tenåring i mars 1993 ble mishandlet til døde av canadiske soldater. Hendelsen finner sted etter at canadiske soldater over tid har utviklet uheldige følelser og negative holdninger til den somaliske lokalbefolkningen (Rienner i Withworth 2004: Kap 4) Den interne kulturen i de canadiske fredsstyrkene fikk lov til å utvikle seg fra uheldige følelser, nedsettende og rasistiske utsagn til økt maktanvendelse som til slutt endte i tragedie der en gutt i tenårene ble misshandlet til døde. Dette utviklet seg uten inngripen fra ledere som var vel vitende om det som foregikk. Denne undersøkelsen bidrar til å styrke Mælands antakelser om at den enkeltes dømmekraft aldri kan erstattes av lover og regler.

2.6 Metodisk design

Denne studien tar sikte på å studere hvilken betydning operasjonskonteksten har for profesjonsetikken i de norske styrkene i Faryab provinsen i Afghanistan. Dette belyses gjennom å studere relevant teori som beskriver de endringer som har ledet frem til dagens operasjonskontekst. I tillegg beskrives relevant teori innen profesjonsetikk og organisasjonsteori for å gi nødvendig bakgrunnsinformasjon og en innføring i tematikken.

Problemstillingen fremstod i utgangspunktet som forholdsvis uklar. Det er til nå gjort lite for å belyse det overordnede saksfeltet om operasjonskontekstens betydning for utformingen av militær profesjonsetikk. En åpen tilnærming til problemstillingen gjennom å benytte et intensivt design vil derfor være godt egnet. Intensive design egner seg godt når man ønsker å gå i dybden på problemet og avdekke mange forhold når få enheter undersøkes (Jacobsen 2005:85). Ved å benytte denne typen design ville jeg derfor kunne få frem mange nyanser og detaljer. En kvalitativ metode som har til hensikt å få frem hvordan respondentene fortolker eller opplever gitte situasjoner ville være relevant å benytte i denne studien. Dette for å få frem en mest mulig riktig beskrivelse av hvordan profesjonsetikken i de norske styrkene påvirkes av operasjonskonteksten (Jacobsen 2005: 125-132).

2.6.1 Utvalgsstrategi

Etter å ha vurdert at et intensivt design og en kvalitativ metode ville være best egnet for å tilnærme meg problemstillingen, ble valg av undersøkelsesenheter vurdert. Å begrense undersøkelsen til Faryab provinsen var det første valget som ble gjort. Dette for å gjøre studien overkommelig av resursmessige hensyn. To kontingenter som tjenestegjorde i tidsrommet 2008-

2009 ble valgt slik at undersøkelsen kunne gjennomføres blant personell som hadde fullført tjenesten, samtidig som tidsrommet fra avsluttet tjeneste til undersøkelsen skulle gjennomføres ikke skulle bli for stort. Dette valget ble gjort for å redusere usikkerheten ved å basere seg på at respondentene husket riktig. Erindringsforskyvning og etterrasjonalisering som blir sett på som ulemper i retrospektive design der respondentene blir bedt om å huske tilbake ville på bakgrunn av dette reduseres (Jacobsen 2005: 106-107).

Oversikt over norske avdelinger i provinsen, samt deres oppgaver/oppdrag ble studert for å kunne foreta riktige vurderinger i forhold til valg av undersøkelsesenheter. Etter samtaler med kollegaer som har tjenestegjort i området ble det klart at norske myndigheter fører en restriktiv politikk i forhold til styrkens sikkerhet. Personell som av tjenestehensyn ikke har behov for å operere utenfor leir, skal i henhold til retningslinjene heller ikke forlate leiren. Enkelte avdelinger består nesten utelukkende av personell som i sin daglige tjeneste ikke opererer utenfor leiren. Dette betyr at de etiske utfordringene vil variere mellom de ulike avdelingene internt i organisasjonen. På bakgrunn av dette utpekte personell i avdelinger som gjennomfører operasjoner seg som mest relevant å undersøke. Dette antas å være personell som har de største utfordringene med tanke på etiske problemstillinger.

Utvalget består av 7 offiserer fra fenrik til major. En antakelse om at informasjonen jeg kom til å få ville variere med gradsnivå er begrunnelsen for dette. Etter å ha kontaktet Forsvarets personelltjeneste (FPT) og fått oversendt personelloversikt, ble Oberstløytnant Espen Sanna som var stabssjef i Provincial Reconstruction Team (PRT) 13 i Meymaneh kontaktet. Som stabssjef satt han med god oversikt over både personellet og tjenesten som ble utført i Faryab provinsen. På den måten fikk jeg bekreftet at mitt valg av avdelinger i undersøkelsen var relevant i forhold til denne studien. Oberstløytnant Sanna bidro med nyttig informasjon om oppdrag, avdelinger og kontaktpersoner som hjalp meg i det videre arbeidet. I samtaler med kollegaer som har god kjennskap til de miljøene jeg valgte å undersøke kom det frem at enkelte av disse sannsynligvis kunne være vanskelig å få tilgang til, spesielt for en som ikke var kjent i miljøet, noe jeg ikke var. For å skape det nødvendige tillitsforholdet og dermed sikre tilgang til de jeg ønsket å intervju bidro oberstløytnant Sanna med å opprette den første kontakten. På denne måten kom jeg i kontakt med sjefer og andre som bistod med lister over aktuelle respondenter. Respondenter ble også valgt ut fra råd jeg fikk fra kollegaer som enten har tjenestegjort i Afghanistan i det aktuelle tidsrommet, eller hadde kjennskap til miljøene jeg skulle undersøke. Tips fra respondentene gjennom intervjuene ble også benyttet.

2.6.2 Metode for datainnsamling

Som datainnsamlingsmetode ble åpne individuelle intervjuer vurdert. Dette er en metode som egner seg når få enheter skal undersøkes, når vi er interessert i hva den enkelte respondent sier og hvordan enkeltindivider fortolker fenomenet som undersøkes (Jacobsen 2005: 242-143). Siden etikk er et tema som krever stor grad av refleksjon fra den enkelte, vil respondentenes fortolkninger og deres individuelle beskrivelser være avgjørende for resultatet av undersøkelsen. I utgangspunktet var det ønskelig å gjennomføre ansikt-til-ansikt-intervjuer. Dette fordi etikk kan være et følsomt tema for mange, og en antakelse om at det ville være lettere å oppnå nødvendig fortrolighet til de jeg skulle intervjuer. Etter en gjennomgang av personelloversikten fra FPT og telefonsamtaler med oberstløytnant Sanna viste det seg imidlertid at dette kunne bli vanskelig fordi de jeg ønsket å intervjuer hadde tjenestesteder som var spredt over hele landet. Av resursmessige og praktiske hensyn ble derfor telefonintervjuer valgt som innsamlingsmetode. Telefonintervjuer er et mye mer anonymisert medium, og klima for fortrolighet blir også mer utfordrende enn ved fysisk tilstedeværelse. Personlige intervjuer innebærer således både færre og mindre alvorlige trusler både mot gyldighet og pålitelighet enn telefonintervju (Jacobsen 2005: 143-144). For å redusere denne trusselen valgte jeg å ta kontakt med den enkelte respondent i forkant av hvert intervju. Etter denne første kontakten ble både informasjonsskriv og intervjuguide sendt til den enkelte slik at de skulle ha en mulighet til å sette seg inn i tematikken og få et innblikk i det jeg ønsket å undersøke. Etter at respondentene hadde fått mulighet til å sette seg inn i tematikken, tok jeg igjen kontakt for å avtale tidspunkt for gjennomføring av intervju. På den måten ønsket jeg å redusere konsekvensene ved å ikke være fysisk tilstede.

2.6.3 Pålitelighet og gyldighet

Å stole på at informasjon fra respondentene både er sann og riktig vil være avgjørende for påliteligheten i studien. Mitt inntrykk av respondentene er at de snakket åpent og ærlig rundt de temaene jeg tok opp i intervjuet, og at kontakten vi hadde i forkant har bidratt i så måte. Man kan likevel aldri utelukke slike feilkilder.

Intervjuene ble gjennomført med intervjuguide, noen faste tema og fast rekkefølge. Dette for å sikre at vi i løpet av intervjuet skulle komme innom de viktigste temaene jeg ønsket å undersøke. Ellers var tanken at respondentene skulle kunne snakke mest mulig fritt rundt temaet, for på den måten å ikke miste verdifull informasjon.

Intensive design kan bidra til å gi rikelig, og noen ganger helt ny og overraskende informasjon nettopp fordi slike design er egnet til å få frem mange nyanser og går i dybden på problemet som undersøkes. Dette betyr at den interne gyldigheten er stor dersom undersøkelsen gjennomføres på en god måte.

Samtidig er det noen sider ved slike design det er viktig å være oppmerksom på. Det er få enheter som undersøkes og disse velges også ut fra samme kontekst. Dette betyr at generalisering utover denne spesifikke konteksten ikke er mulig.

2.6.4 Forskningsetiske refleksjoner

Etiske aspekter ved en slik undersøkelse har stor betydning. At respondentenes anonymitet ikke kan garanteres kan bidra til uriktige opplysninger eller utilstrekkelig informasjon.

Konfidensialitet ble derfor vektlagt, og diskuterte med respondentene. Spennende historier, stedsnavn og navn på avdelinger er derfor utelatt i den grad anonymiteten til respondentene ikke kan ivaretas.

Spørsmålsstillingen er et annet aspekt av forskningsetisk karakter som det er viktig å ta hensyn til. Ledende spørsmål fra intervjueren eller annen opptreden som kan lede respondentene i en retning vil redusere undersøkelsens troverdighet. Åpne spørsmål var derfor viktig.

2.6.5 Kildekritikk

Tillit til de som undersøkes gjennom profesjonell og troverdig opptreden vil blant annet kunne bidra til å skape en atmosfære som gir riktig og nyttig informasjon. Dette vil igjen kunne bidra til en fruktbar og interessant undersøkelse. Dette ble forsøkt ivaretatt både i forkant av intervjuene og i selve gjennomføringen. Mitt inntrykk er at samtlige av respondentene i denne undersøkelsen uttalte seg både åpent og fritt rundt temaet, noe som har bidratt til mye nyttig og ikke minst interessant informasjon.

Intervjueffekter kan likevel ikke utelukkes fra en slik undersøkelse. Både det at jeg selv er offiser og temaet for undersøkelsen kan i seg selv bidra til at respondentene svarer det de tror er riktig i stedet for å uttrykke seg åpent rundt de faktiske forhold slik de selv har opplevd dem. Ved telefonintervjuer vil imidlertid denne intervjueffekten reduseres noe ved at respondentene ikke har mulighet til å observere meg som intervjuer.

At jeg selv ikke har tjenestegjort i Afghanistan kan være både positivt og negativt. Positivt fordi jeg ikke på forhånd hadde noen forutinntatte holdninger på bakgrunn av selvopplevde inntrykk fra operasjonen. Den negative siden ble da at inngående kjennskap til temaet i form av å selv ha opplevd det samme som respondentene manglet. Dette stilte store krav til grundig forarbeid i form av både dokumentstudier og uformelle samtaler med personell som hadde denne førstehåndskunnskapen. Min administrative bakgrunn og manglende internasjonal tjeneste var noe jeg meddelte respondentene. Dette bidro til at samtlige respondenter både var tålmodige og flinke til å forklare når mine kunnskaper var mangelfulle.

3 Empiriske funn og analyse

I denne delen av oppgaven gis en kort presentasjon av utvalget i undersøkelsen samt oppdraget de norske styrkene skulle løse i Faryab provinsen. De empiriske funnene i intervjuene blir deretter beskrevet og analysert. Funnene presenteres stort sett i henhold til de ulike kategoriene som ble benyttet i intervjuguiden. Unntakene er der det har vært naturlig å slå sammen temaer eller foreta ytterligere inndeling ut i fra svarene respondentene har gitt og nye opplysninger som har fremkommet underveis i intervjuene.

3.1 Respondentene

Samtlige respondenter tilhører hæren og er på gradsnivå fra fenrik til major. Tjenesten har i stor grad bestått av oppdrag som har medført operasjoner utenfor leir. Offiserene på fenrik/løytnantsnivå har befalsskole som utdanningsnivå, mens kapteiner og majorer har krigsskole eller høyere utdanning fra Forsvaret. Samtlige respondenter har stort sett operativ bakgrunn fra hæren. Antall tidligere kontingenter i internasjonale operasjoner varierte fra 1-9. Hovedtendensen blant respondentene er at antall tidligere kontingenter øker med grad og alder.

3.2 Oppdrag

Faktaopplysninger om blant annet Faryab provinsen presenteres i en serie artikler publisert på Forsvarets nettsider. Faryab er en av 34 provinser i Afghanistan. Den ligger i Nordvest i landet med Meymaneh som hovedstad. Faryab har 858 600 innbyggere (2006) (Forsvaret 2009). Provinsen var, da operasjonene til International Security Assistent Forces (ISAF) startet, et av de sikreste områdene i Afghanistan. I den senere tid har aktiviteten til Taliban og andre fiendtlige grupperinger vært økende.

Oppdraget til styrkene i området gis av ISAF, Regional Command North (RC North) og er koordinert med nasjonale myndigheter. I stort kan man si at oppdraget går ut på å assistere afghanske myndigheter i å etablere og vedlikeholde trygge og sikre omgivelser, samt bidra til et godt styresett og dermed utvikling i området. De militære styrkene sørger for sikkerhet slik at sivile aktører kan utføre sine oppdrag. Oppdragene innebærer blant annet å:

- Assistere afghanske sikkerhetsmyndigheter, Afghan National Security Force (ANSF) med patruljering og gjennomføring av sikkerhetsoperasjoner.
- Tilstedeværelse gjennom patruljering og eskorter.
- Trening og opplæring av ANSF og den afghanske hæren, Afghan National Army (ANA).
- Gjennomføring av operasjoner sammen med ANSF eller ANA.

(Forsvarets operative hovedkvarter 2008).

3.3 Oppdrag, forventninger og utfordringer

Respondentene følte seg i varierende grad kjent med det overordnede oppdraget som skulle løses i området. Denne variasjonen viste ikke noe mønster i forhold til grad, alder, erfaring eller utdanning. Derimot kan det virke som kjennskap til det mer overordnede oppdraget i området i større grad var knyttet avdelingstilhørighet. Dette kan bety at fokuset i de enkelte avdelinger kan ha hatt betydning. Likevel var oppdrag og målsettinger for egen avdeling meget godt kjent for samtlige respondenter.

På spørsmål rundt forventninger svarte samtlige at de hadde en del forventninger til oppdraget. Forventninger som ble nevnt var blant annet at det skulle bli mye aktivitet i form av å være ute på oppdrag. De hadde også forventninger til at de skulle samarbeide med afghanske myndigheter, bidra til utvikling, teste egen avdeling, og at oppdraget kom til å bli både tungt, slitsomt og farlig. I tillegg nevnte to av respondentene at de hadde klare forventninger til at de kom til å havne i kamp i løpet av tjenestetiden i Afghanistan. En uttrykte dette slik:

(...) det som i hvert fall fremstod som ganske klart for oss, det var at vi kom til å havne i kamp. Det var ikke så mye spørsmål om vi kom til å havne i kamp, men når det kom til å skje. Det var den ene tingen som var relativt mentalt avklart før vi dro.

Fire av de øvrige offiserene som uttrykte forventninger i forhold til "å få testet seg selv som avdeling", "delta i operasjoner," "mye aktivitet" og "mange oppdrag" kan også peke i retning av at man på forhånd hadde forventninger om å havne i kamp, selv om begrepene kamp eller kamphandlinger ikke ble nevnt.

Samtlige uttrykte at forventningene de hadde til oppdraget i stor grad ble innfridd i løpet av tjenestetiden. En av respondentene uttrykte dette på følgende måte:

(...) forventninger til tjenesten var at det kom til å bli interessant, meningsfylt, spennende å få være med på en del ting som en øver på hjemme, men som en ikke får øvd ut i sin helhet her hjemme på grunn av at det har sine begrensninger i den jobben vi har. Men det ble vel litt mer hektisk enn det en hadde sett for seg. Ikke at det har vært noe negativt med det. Det har vært bra at vi har hatt ting å gjøre hele tiden. Men det ble, hva skal jeg si, kanskje litt mer action enn det man hadde forventet seg på forhånd.

En av offiserene som har deltatt i flere operasjoner tidligere uttrykte seg på denne måten når han sammenlignet forventninger til denne operasjonen med andre operasjoner han har vært ute i: "Nå visste jeg at jeg skulle være sjef ute. Det jeg forventet da, var å få lov til å lede en avdeling i operasjoner. Det har jeg fått gjort til gangs." Dette og flere andre utsagn som peker i samme

retning viser at forventninger offiserene hadde på forhånd i stor grad ble innfridd. Noen av forventningene, ble også innfridd i overkant av hva man forventet seg.

På spørsmål om hva som var de største utfordringene i løpet av tjenestetiden var svarene varierende. Utfordringene ser ut til å henge sammen med noen av forventningene respondentene hadde. Forventninger til høy aktivitet som i aller høyeste grad ble innfridd i følge flere av respondentene, ser ut til å ha vært en stor utfordring. En av respondentene uttrykker dette slik:

Nei, en kan jo si at vi ble jo fysisk og psykisk slitne når det er så intensivt og vi er på så mye oppdrag hele tiden, du er ute og løser oppdrag, over tid så blir du jo veldig sliten av all den høye aktiviteten.

I tillegg til utfordringer den høye aktiviteten medførte, ble utfordringer i forhold til kultur, motivasjon og egen sikkerhet fremhevet. I forhold til den afghanske kulturen ble det å skape tillit i lokalbefolkningen og afghanske samarbeidspartnere trukket frem av flere som viktig, men utfordrende. Her nevnte respondentene språk, religion og tankesett som det mest utfordrende å forholde seg til. En offiser uttrykte blant annet at tolkene i stor grad bidro til kulturforståelse. Flere andre respondenter nevnte også tolkene som viktige brobyggere mellom de norske styrkene og afghanere i forhold til kulturforskjeller. I tilfeller hvor dette ikke ble nevnt spurte jeg direkte om tolkenes rolle i forhold til kulturelle utfordringer. Samtlige respondenter svarte bekræftende på at tolkenes rolle var betydelig i forhold til mer enn det rent språklige. Tolkene bidro i stor grad også som støtte med tanke på relasjonsbygging og øvrige kulturelle utfordringer. En av respondentene uttrykte seg slik: ”Ja, de tok en del av kulturstøyten der.” En av de annen uttrykte følgende:

Jeg tror en av de største utfordringene var språk og tankesett. Det å komme med et vestlig tankesett, og gjennom en tolk prøve å formidle noe til en som sitter med et afghansk tankesett. Så den biten var en stor utfordring, men det løste seg synes jeg, på en god måte i og med at vi hadde veldig bra lokale tolker.

Utfordringer rundt egen sikkerhet ser ut til å ha hatt stor betydning for respondentene. Flere uttrykte at det å få med alle hjem igjen var det viktigste. I forbindelse med egen sikkerhet ble også dette med motivasjon trukket frem som en stor utfordring. Det å motivere soldater og medbefal mot slutten av oppdraget når man var sliten etter både mange, og for noen lange oppdrag. Å beholde motivasjonen og fokuset når man var både fysisk og psykisk slitne var viktig både for å løse oppdraget og for sikkerheten. Det vanskeligste og mest utfordrende som en av offiserene i undersøkelsen uttrykte det var:

(...) det å motivere soldatene på slutten av oppdraget. Når vi har vært ute i tre uker, kanskje de ikke helt så det hele bildet som jeg for min egen del så. Det var viktig å forklare hva vi holdt på med og hvorfor det var viktig å holde dem på tå hev.

I forhold til det å få med alle hjem nevner en av offiserene at det var viktig å ta vare på mannskaper og medbefal, ikke bare med tanke på at alle fysisk ble med tilbake, men også den mentale bearbeidelsen etter stridskontakt.

Jeg synes den største utfordringen var å ta vare på mannskapene og mine medbefal etter disse skyteepisodene og sånn. Prøve å forsikre meg om at alle får snakket ut slik at det ikke er noen som blir sittende å gruble og lure på ting.

Han trekker også frem en av episodene de var utsatt for, og forklarer at dette var spesielt viktig når:

(...) man har opplevd det å ha en mann som tror han har drept en ubevæpnet afghaner. Han slet jo med det, så det var mye arbeid og jobb med han. Å overbevise han om at han ikke hadde gjort det. Da gikk vi faktisk opp og sjekket, og søkte gjennom området der det hadde skjedd. Der han hadde sett afghaneren, der han hadde skutt. Det var ingen lik, det var ikke blod.

Det å motivere gjennom mental bearbeiding etter hendelser og det å fortelle soldater og befal at de har gjort det riktige til tross for at de både er fysisk og psykisk slitne ser ut til å være viktig for motivasjonen. Motivasjon har også betydning for styrkenes sikkerhet som i denne undersøkelsen trekkes frem som en stor utfordring og et prioritert fokus. Dette kom også tydelig frem når en av respondentene forklarte hvordan en debrief etter at de har vært ute på oppdrag fortonet seg.

Jeg fokuserte veldig på at det viktigste var at alle var med tilbake. Det sa jeg hver eneste gang, og det mener jeg fortsatt at jeg kan stå for. Det var det viktigste for meg, og ikke hvor mange fiender som eventuelt var truffet, såret. Det viktigste var faktisk å fortelle dem at de hadde gjort jobben sin, og at resultatet av det faktisk var at alle kom tilbake og kunne stå her og høre meg.

3.3.1 Oppsummering

Respondentene hadde god kjennskap til oppdraget som skulle løses i egen avdeling. Et annet fellestrekk var deres forventninger til høy aktivitet i form av å løse oppdrag de hadde trent på hjemme. Disse forventningene ble i stor grad innfridd for alle offiserene i undersøkelsen.

At man på grunn av den høye aktiviteten ble både fysisk og psykisk slitne ga utfordringer i forhold til både egen sikkerhet og motivasjon. I forhold til egen sikkerhet og motivasjon ser samhold og omsorg for hverandre ut til å være viktige faktorer.

Ufordringer relatert til afghansk kultur ble trukket frem som utfordrende. Her hadde lokale tolker en sentral rolle.

3.4 Viktigste faktorer i operasjonskonteksten

3.4.1 Overordnede lover, rammer og retningslinjer

På spørsmål om hva respondentene anså som de viktigste faktorene i operasjonskonteksten var svarene varierende. Det kan se ut som grad, alder, utdanning, tidligere operasjoner og stilling i denne operasjonen har hatt betydning for svarene. Offiserene med krigsskoleutdanning, på nivået kaptein/major, og som i tillegg hadde tidligere internasjonal erfaring hadde betydelig mer utfyllende svar, og nevnte flere faktorer. Dette kan tyde på at utdanning, erfaring og plassering i organisasjonen har hatt betydning for helhetsforståelsen og dermed også refleksjoner rundt operasjonen i sin helhet.

Et fellestrekk er likevel at lover, rammer og retningslinjer har stor betydning for respondentene. Spesielt i forhold til maktanvendelse. Seks av de syv offiserene i undersøkelsen nevnte Rules of Engagement (ROE) som en viktig faktor, noe man måtte forholde seg til og ha god kjennskap til. En av respondentene uttrykte at tillitt til egne sjefer var viktigere enn de overordnede lover, fordi han hadde tiltro til at nordmenn visste forskjell på rett og galt. Han påpekte likevel at kjennskap til ROEene og hva de gikk ut på var viktig fordi, som han uttrykte det: *”Rules of Engagement, at du vet hva de går ut på er viktig. I hvertfall hvis du er uavhengig på oppdrag, da er det veldig viktig, for du har jo ikke alltid tid til å sjekke med sjefene.”* Dette utsagnet viser at lover, regler og retningslinjer også hadde betydning for denne respondenten. Dette samsvarer med svarene fra de andre offiserene i undersøkelsen.

To av respondentene på lavere gradsnivå nevner utelukkende ROEer som den viktigste faktoren i operasjonskonteksten. Det å ha forståelse for hvor mye makt man kunne benytte i ulike situasjoner, og at man ikke var i tvil om hva man kunne gjøre og ikke kunne gjøre i ulike situasjoner. Dette ser ut til å være en viktig begrunnelse for hvorfor ROE var den viktigste faktoren for respondentene.

Å følge ROEene var viktig, en respondent uttrykker det slik: *”Det har jo direkte påvirkning på hva vi kan gjøre og hva vi ikke kan gjøre. Hvordan dette blir sett på, kanskje ikke bare i vår egen avdeling men også de andre som faktisk bor der.”* Dette ble nevnt av flere i undersøkelsen.

Soldatenes holdninger til bruk av makt kan ha direkte påvirkning på blant annet sivilbefolkningen, som de er der for å beskytte. ROEene ble beskrevet som meget robuste, og de ga stort handlingsrom for personellet på bakken. Denne robustheten og det store handlingsrommet var noe respondentene uttrykte at de var godt fornøyd med. Samtidig betød

dette i følge flere respondenter, at god kjennskap til de ulike ROEene ikke var nok. Det stilte også krav til offiserenes egne vurderinger i mange sammenhenger. Dette kom klarest frem på nivået kaptein/major, noe som kan forklares med at de innehar større ansvar i sine stillinger enn offiserer på lavere nivå. Hensynet til egen sikkerhet, sivilbefolkningen, afghanske samarbeidspartnere og fiendens opptreden var det respondentene trakk frem som de største utfordringene når avveininger om maktbruk måtte foretas. Ethiske problemstillinger i forhold til en fiende som ikke var uniformert ble trukket frem av flere. Å skille sivilbefolkningen fra fienden kunne ofte være utfordrende. Offiserene påpekte betydningen av å følge gitte regler for maktbruk som blant annet sa at man skulle ha en Positiv Identification (PID) av en fiendtlig enhet før man engasjerte dem. Det var også viktig for offiserene å kunne gjøre egne vurderinger, slik at ikke sivile liv gikk tapt. En av respondentene uttrykte dette slik:

Når vi kommer til de lovene eller ROEene som vi hadde, så er de meget robuste og gir lokal sjef på bakken som jeg var i veldig mange tilfeller, veldig god handlefrihet i forhold til bruk av makt. Så akkurat ROEene var vi godt fornøyd med, men de må også da brukes med omhu. For det er mye som kan gjøres som er hjemlet innenfor ROEene, men det må brukes med varsomhet.

ROEene hadde også stor betydning i forhold til afghanske samarbeidspartnere. Afghanske styrker ble nevnt som en viktig del av operasjonskonteksten, spesielt relatert til maktbruk. Det kom tydelig frem at den afghanske hæren (ANA) og de afghanske sikkerhetsstyrkene (ANSF) hadde en annen holdning til maktbruk enn de norske styrkene. Respondentene beskrev dem som "litt lettere på avtrekkeren", noe som i enkelte situasjoner kunne være problematisk. Offiserene i undersøkelsen viste likevel tydelig at egne vurderinger hadde stor betydning. Det å følge etter og støtte afghanske styrker i alt de foretok seg var ikke alltid riktig. Inntrykket respondentene gir er at selv om ROEene tillot bruk av makt i mange situasjoner, var man tilbakeholden og veldig bevisst på i hvilke situasjoner man kunne og skulle benytte makt, hvilken type maktmidler man benyttet og ikke minst at det ikke ble brukt mer makt enn nødvendig.

3.4.2 Operasjonsmiljøet

Av de viktigste faktorene i operasjonsmiljøet ble samarbeid med andre aktører i området trukket frem. Kulturforskjeller i forhold til ANSF og ANA, samt en ikke uniformert fiende som er vanskelig å skille fra sivilbefolkningen var noe flere nevnte. En av respondentene uttrykte at:

Jeg tror den viktigste faktoren er den afghanske sivilbefolkningen. Det var faktisk det som påvirket oss mest når det gjaldt handlemåte. Å begrense hvilke virkemidler vi kan bruke, vi er jo der for å vinne folket og folkeviljen og at de vil ha oss der. Derfor må du ta mye mer hensyn. Det samme sier Rules of Engagement og vanlig jus, og dette er litt mer problematisk når fienden ikke er kledd annerledes enn sivilbefolkningen.

Hensynet til sivilbefolkningen var noe flere av respondentene pekte på som en viktig faktor i operasjonsområdet. Det kan virke som om de afghanske sikkerhetsstyrkene var den styrken de norske offiserene hadde størst utfordringer med. I følge flere av respondentene var dette blant annet på grunn av deres opptreden og holdninger til egen sivilbefolkning. Både tyverier i forbindelse med husransaker og beordring av sivile til å utføre tjenester for dem ble kommentert. Respondentenes uttalelser kan peke i retning av en nedlatende holdning og manglende respekt for egen befolkning. Forholdet til ANA ble beskrevet som utfordrende i forhold til kultur og språk, men en av respondentene uttrykte at, ”(...)inntrykket var at ANA stod rimelig høyt i kurs blant de lokale.” Dessuten bidro ANA i følge flere også til å etablere et godt forhold mellom lokalbefolkningen og de norske styrkene. Uttalelser respondentene kom med kan tyde på at de norske offiserene hadde et mer positivt syn på den afghanske hæren enn til de afghanske sikkerhetsstyrkene i området.

En respondent nevnte media som en viktig faktor i operasjonskonteksten, og sa:

Det er hardt å være norsk soldat i Afghanistan nå for tiden, med den utviklingen som har vært nå i det siste. Så at det er mer om det i media er veldig bra altså. Det synes i all fall jeg. Det er bra at folk får vite hva som skjer nedi der, og hvordan det faktisk er.

For å finne ut mer om medias betydning for styrkene i Afghanistan, var dette noe jeg tok med videre i undersøkelsen og sjekket ut med de andre respondentene. Svarene var noe varierende, men offiserenes uttalelser kan tyde på at de er bevisst på medias rolle. Dette betyr også at medias fremstilling kan ha betydning i forhold til å påvirke folks holdninger til styrkene. Egen- og avdelingens opptreden i forhold til media ble av flere fremhevet som viktig.

3.4.3 Oppsummering

Offiserene på kaptein/majors nivå i undersøkelsen ga mer utfyllende svar på spørsmål om hva som ble sett på som viktigste faktorer i operasjonskonteksten, enn offiserene på lavere nivå. Denne variasjonen kan tyde på at offiserer på høyere nivå har bedre helhetsoversikt og dermed i større grad reflekterer over operasjonen i sin helhet enn kollegaer på lavere nivå.

Den faktoren som samtlige respondenter trakk frem som viktigst var ROE. God kjennskap til rammene for maktanvendelse og holdninger til bruk av makt hadde i følge respondentene stor betydning for hvordan man ble oppfattet både av egne styrker og andre aktører i operasjonsområdet. Andre faktorer som ble trukket frem av flere som viktige var sivilbefolkningen, afghanske samarbeidspartnere, fienden og media. Etske problemstillinger

knyttet til maktanvendelse ser ut til å ha hatt stort fokus. Andre aktører i operasjonsområdet bidro til å øke kompleksiteten i etiske avveininger rundt maktanvendelse.

3.5 Viktige egenskaper i forhold til å være profesjonell

3.5.1 Faglig dyktighet

På spørsmål om hva respondentene mente var viktig i forhold til det å være profesjonell, var faglig dyktighet viktig for samtlige respondenter. Faglig kompetanse relatert til jobben, og ikke minst sunne holdninger som bidro til at jobben man skulle gjøre ble utført skikkelig hadde stor betydning. En av respondentene uttrykte det på følgende måte, ”(...) å gjøre alt hundre prosent når du skal gjøre noe, og ikke noen sånne halvveise løsninger.” En annen av respondentene uttrykte:

(...) at man har disiplin til å gjøre de forberedelsene man skal, både på enkeltmannsnivå og opp til avdelingsnivå, slik at man er i stand til å gjøre den jobben man skal, og i ytterste konsekvens slåss for egen sikkerhet og for å vinne striden lokalt.

En tredje respondent uttrykker seg på denne måten:

”Det å kunne sitt håndverk både som soldat, kall det enkeltmann, men også den jobben du som offiser skal gjøre.” Disse uttalelsene er betegnende for de krav offiserene stilte både til seg selv og andre i avdelingen. Hovedårsaken til at faglig dyktighet både var viktig og selvfølgelig for respondentene var trolig betydningen av tillit og å kunne stole på hverandre. Dette var viktig både for å løse oppdraget og for egen sikkerhet.

Faglig dyktighet var i følge respondentene også viktig for hvordan man ble oppfattet av andre. Dette gjaldt både i forhold til andre ISAF-styrker, sivilbefolkningen og afghanske samarbeidspartnere. I tillegg til faglig dyktighet nevnte flere helhetsforståelse, eller det å ha evne til å se sin egen rolle og eget oppdrag i en større sammenheng. Å være tro mot oppdraget og lojal mot beslutninger var også viktige egenskaper for offiserene. En av respondentene uttrykte dette slik:

Selvfølgelig faglig dyktighet. At du er faglig sterk, og at du har en viss kunnskap om området du skal operere i. Også vil jeg jo si, at du følger ROE-ene, samt at du er tro til oppdraget du skal ut og løse.

Å se sin rolle i en større sammenheng ble av flere regnet som viktig, spesielt av hensynet til motivasjon og forståelse for det oppdraget som skulle løses i egen avdeling. Det er viktig å merke seg at også offiserene på lavere nivå som uttalte at de ikke hadde fullstendig oversikt over det overordnede oppdraget, så det som viktig å være tro mot oppdraget for å være profesjonell. Å

være tro mot oppdraget var derfor uavhengig av alder, grad, utdanning eller stilling i operasjonen.

En av offiserene på lavere nivå, som selv uttrykte manglende oversikten over det overordnede oppdraget i operasjonen, uttrykte at man likevel utførte oppdraget: ”(...) på grunn av det å være profesjonell og være tro til oppdraget vi hadde fått (...)”. Dette kan tyde på at selv om man ikke hadde den totale oversikten på alle nivåer, så opptrådte man profesjonelt gjennom å vise faglig dyktighet og løse pålagte oppdrag.

3.5.2 Personlige egenskaper

I tillegg til faglige kvalifikasjoner og kunnskaper nevnte flere av respondentene også en rekke personlige egenskaper de mente var viktige for å fremstå som profesjonell. Egenskaper som holdninger, lojalitet, opptreden, respekt, ærlighet og en viss grad av kynisme eller avstand til det man opplever i operasjonen ble nevnt.

Holdninger til lokalbefolkningen ser ut til å ha hatt stor betydning for flere av respondentene. Flere nevnte at det å vise respekt gjennom opptreden i forhold til både kultur og religion var viktig. En av respondentene trakk spesielt frem ærlighet, og uttrykte:

(...) jeg tror du må være ærlig og jeg tror ikke du klarer å lyve hvis du snakker både til dine egne og de sivile, eller den afghanske befolkningen. Du blir gjennomskuet hvis du lyver, og da har du mistet all respekt når du blir avslørt, (...)

En annen uttrykker følgende angående holdninger og respekt:

(...) det å være åpen for nye ting er jo alltid bra, fra mat, religion, syn på ting i verden, fordi de har jo helt klart en masse syn på ting som spriker i forhold til det vi har i vårt vestlige tankesett. Det var å møte dem på deres premisser og ikke være et sånt Forsvar som skulle ned og påtrykke et vestlig tankesett. Selv om man også skulle være ambassadør for demokratiet, menneskeverd og verdier som vi setter, så vil jeg ikke være en sånn som går og trykker på sånne ting.

I tillegg til holdninger og respekt uttrykte en av respondentene at for å kunne være profesjonell i operasjonen, måtte man ha en viss grad av kynisme. Han mente at det var viktig til en viss grad å kunne distansere seg fra fattigdommen, lidelsen og nøden man opplevde, slik at man ikke i for stor grad tok dette inn over seg. Det kan synes som respondenten antydte at dette kunne bidra til å fjerne fokuset fra oppdraget. Som profesjonell offiser er det viktig å fokusere på eget oppdrag, og la andre aktører med en annen kompetanse utføre sine oppdrag. De lokale forholdene var noe flere uttrykte at de reflekterte over. Både før avreise, og underveis i oppdraget. Det å se barn som lider, konemishandling og å oppleve narkotikaproblematikken var noe av innholdet i disse

refleksjonene. Refleksjonene viser at slike forhold gjør sterkt inntrykk på norske offiserer. Det var likevel nødvendig i følge offiseren å fokusere på oppdraget.

Disiplin, lojalitet og respekt er andre egenskaper flere av respondentene pekte på som viktige i forhold til det å være profesjonell. Disse egenskapene var viktige for å løse oppdraget, for anseelsen og egen sikkerhet. Disiplin og lojalitet i forhold til å løse oppdraget handlet i stor grad også om egen sikkerhet og det å kunne stole på hverandre. Respekt for sivilbefolkningen og kulturen i operasjonsområdet handlet i stor grad om hvordan man ble oppfattet av andre og eget ønske om å fremstå som troverdig.

3.5.3 Oppsummering

Faglig dyktighet og holdninger til hvordan man utførte jobben ser ut til å ha vært svært viktig for alle respondentene i undersøkelsen. Dette synes i stor grad å handle om ansvar for hverandre og å fremstå med troverdighet overfor sivilbefolkning og samarbeidspartnere. Dette var også svært viktig for å kunne stole på hverandre. Å utføre pålagte oppdrag selv om man ikke alltid hadde full oversikt, handler også om ansvar for egen og andres sikkerhet. Av personlige egenskaper trekkes disiplin, respekt, troverdighet, ærlighet og lojalitet frem som viktige. Disse egenskapene var viktig for å skape tillit i befolkningen og å fremstå som troverdige overfor egne og andre styrker.

3.6 Opplæring og refleksjon

3.6.1 Etikkopplæring

Alle offiserene i undersøkelsen bekreftet at etikkundervisning var gjennomført før utreise. I løpet av oppsettingsperioden ble det gjennomført en initialuke der etikkundervisning var integrert. Respondentene beskrev innholdet i etikkundervisningen som lite og ganske overfladisk. Undervisningen var i følge respondentene på 3-4 undervisningstimer, og ble gjennomført som felles foredrag for alle i samme kontingent. En av respondentene beskrev etikkundervisningen på følgende måte:

(...) vi gikk igjennom blant annet litt etikk, forståelsen av både religion og politikk, ja en hel haug av forskjellige typer leksjoner. Det var nå ikke så veldig til greier den etikkundervisningen vi hadde.

Denne respondenten sa likevel om undervisningen at *"det var vel sånn høvelig greit."* Denne beskrivelsen er betegnende for hvordan etikkundervisningen også ble beskrevet av de øvrige respondentene. Uttalelser som, *"(...) ikke noe stort, egentlig bare noe småtteri, vi hadde en sånn liten fellesgreie"*, viser i stor grad holdningene til varighet, innhold og gjennomføring av etikkundervisningen.

I tillegg til denne undervisningen hadde noen av offiserene fått etikkundervisning i førstegangstjenesten. Enkelte nevnte også at de hadde gjennomført et e-læringsprogram før avreise.

En av respondentene på lavere nivå som var ute i sin første kontingent kommer også inn på dette med etikkundervisning til slutt i intervjuet. Han skulle gjerne sett at det hadde vært mer etikkundervisning før avreise. Han hadde også gjerne sett at denne undervisningen ble litt mer ”personliggjort.” Han mente videre at undervisningen kunne blitt gjennomført,

(...) i forband med dem du faktisk opererer sammen med. For sånn som vi hadde det under oppsettinga så var det hele [her nevnes avdeling]samla, og vi som er ute og gjør oppdrag har kanskje ikke det samme forholdet til de punktene her [les: etikken] som en kokk for eksempel har, som bare er inne i leiren. Det må altså deles opp litt.

En annen av respondentene beskriver undervisningen som: ”(...) en standard pakke på oppsettingssamlingen, det var en sånn samling med prest for å snakke litt, ikke noe sånn veldig mye mer enn det, men du får det du har behov for.” På spørsmål om undervisningens innhold svarer respondentene at det i all hovedsak ble undervist i kultur, religion og regler for maktanvendelse. Dette med kultur, fangebehandling og problematikken rundt slike problemstillinger ble gjennomført med militære prester, mens problematikken rundt maktanvendelse, eller regler for maktanvendelse (ROE) ble gjennomført med jurister. Undervisning i det juridiske i forhold til maktanvendelse handlet i følge respondentene i stor grad om ROE. Enkelte av respondentene uttrykte også at det i denne undervisningen ble diskutert og undervist i etiske problemstillinger knyttet til engasjementsreglene.

3.6.2 Etikk integrert i avdelingsvis trening

På spørsmål om etikkundervisning og etiske problemstillinger også var en integrert del av annen trening i løpet av oppsettingsperioden var svarene varierende. I hvilken grad etiske problemstillinger var integrert ser ut til å variere med avdelingstilhørighet. Årsaken til dette henger sannsynligvis sammen med at treningen gjennomføres avdelingsvis og at det per dags dato ikke foreligger noen overordnede planer eller undervisningsopplegg som er styrende for innholdet. Avdelingsvis trening blir i stor grad planlagt og gjennomført av sjefene i de enkelte avdelinger, og integrering av etiske problemstillinger avhenger derfor av den enkelte sjef. Disse avdelingsvise variasjonene gjenspeiles i svarene respondentene ga. Tre av respondentene uttrykte at etiske problemstillinger i stor grad ble vektlagt i den avdelingsvise treningen. Dette ble tilrettelagt gjennom caser der man ble stilt overfor ulike problemstillinger som for eksempel:

Du kjører i en gate, plutselig kommer det en bil fort opp bak deg, det sitter to enslige menn i den, hva gjør du? For da får de både tenkt igjennom Rules of Engagement. Det taktiske direktivet og da opp mot etiske problemstillinger. Da diskuterte vi mye hva som skulle til for å skyte.

En annen uttrykte at etiske problemstillinger var noe de i liten grad var innom gjennom denne treningen. Grunnen til dette mente han var at store deler av personellet som var med ut var ”meget erfarent”. I denne sammenhengen virker det som respondenten legger tidligere internasjonal tjeneste til grunn når han snakker om erfarent personell. På grunn av erfaringsnivået mente han at etiske problemstillinger ikke var noe stort problem. På oppfølgingsspørsmål om det ikke ble tatt opp noen problemstillinger rettet spesifikt mot tjenesten i Afghanistan sier han: ”Nei, absolutt ikke, og det måtte være i forhold til ROE er i tilfelle.” En annen av respondentene uttrykte at slike problemstillinger bare delvis var integrert i treningen, og at i den grad etiske problemstillinger ble tatt opp under oppsettingsperioden så dreide dette seg i stor grad om ROE. Disse svarene viser at den praktiske treningen som gjennomføres før utreise, ikke har noen helhetlig plan for hvordan etiske problemstillinger skal implementeres. Det ser derfor ut til at integrering av etiske problemstillinger i denne treningen er tilfeldig og i stor grad avhengig av enkeltpersoner.

3.6.3 Refleksjoner

På spørsmål om etiske problemstillinger ble diskutert dem i mellom før deployering og underveis i oppdraget svarer seks av respondentene bekreftende på at slike problemstillinger ble diskutert både før avreise og i løpet av oppdraget. I forhold til hva som ble diskutert svarer de fleste at maktanvendelse i stor grad var et tema som ble diskutert. I forhold til maktanvendelse svarte flere av respondentene at diskusjoner rundt hvilke situasjoner man kunne komme opp i var noe av det som oftest ble diskuterte. En av respondentene nevner dette med flystøtte, som er et kraftig maktmiddel man har muligheten til å benytte seg av og nevnte følgende problemstilling:

(...) når kan vi bruke fly, når kan vi åpne ild, og da kommer vi tilbake til det første punktet, at den viktigste faktoren er det afghanske folket. [respondenten pekte på sivilbefolkningen som den viktigste faktoren i operasjonskonteksten] Og det sliter vi med en del ganger. Er det riktig å besvare ild når vi blir beskutt derifra, det kan jo være en uskyldig gjeter, ikke sant, som går i området, og han vil jo risikere å bli truffet, og sånne ting.

Respondenten uttrykte at svaret på dette var nei. Selv om man hjemmelmessig hadde lov, så var faren for å ramme uskyldige for stor. Flere andre respondenter nevnte at trefninger med fienden

ble diskutert. Spørsmål rundt det å bli beskyttet og ikke minst det å selv skyte mot fiendtlige mål var etiske dilemmaer som ble diskutert.

I tillegg til dilemmaer rundt maktanvendelse, var afghansk kultur i følge respondentene et tema i disse diskusjonene. Hvordan man skulle opptre i ulike situasjoner, som for eksempel det å se barn som lider, konemisshandling, barnesoldater og narkotikaproblematikk var ting respondentene nevnte. En respondent nevnte også at dette med holdninger til fienden ble diskutert. Det å respektere motstanderen var viktig for denne respondenten, for som han sier, *"(...) fienden var jo i utgangspunktet ikke noe vondere enn oss, han hadde jo bare ett annet mål, og det er faktisk litt viktig å respektere det, mener jeg."* Respondenten mente videre at dette handlet om holdninger både innad i styrken og utad i forhold til tolker og sivilbefolkningen. Etiske refleksjoner og holdninger ser ut til å ha hatt betydning for respondentene.

Samtlige respondenter med unntak av én hadde reflektert rundt etiske problemstillinger både før avreise og underveis i oppdraget. Egne refleksjoner korresponderer godt med de temaer offiserene oppgav at de hadde diskutert seg i mellom. En av respondentene uttrykte følgende om egne refleksjoner: *"(...) jeg tenkte veldig mye over hvordan det ville bli hvis du ble nødt til å ta noen liv. Jeg har i hvert fall bestemt meg for at jeg skal ikke gjøre noe jeg kommer til å angre på i ettertid."*

En respondent skilte seg ut ved at han uttrykte at han ikke hadde gjort seg noen egne refleksjoner før han reiste ut eller underveis i oppdraget. Denne respondenten har lang fartstid og flere kontingenter i internasjonale operasjoner bak seg. På spørsmål om dette var årsaken til fravær av egne refleksjoner svarte han: *"Ja, jeg vet ikke om det var det som gjorde det, men jeg synes egentlig oppdraget i Afghanistan er veldig lett som soldat å hankes med sånn sett."* På spørsmål om årsaken til at dette oppdraget var lett, og om dette var lett sett i forhold til andre operasjoner han har deltatt i svarte han:

Det er fordi jeg føler at det ikke, det kan godt være at det ikke er politisk medhold så det er kanskje en underliggende agenda, men man har valgt side, og man slåss mot folk som er såpass annerledes i forhold til det vi ser på som positive verdier, at det ikke er noe problem å slåss mot dem heller.

Det er her viktig å merke seg at flere av de andre offiserene også har en anselig rekke av tidligere internasjonale oppdrag. Flere kom inn på forskjeller mellom tidligere operasjoner og denne, men ingen andre beskrev operasjonen i Afghanistan som lettere enn sine tidligere operasjoner.

Til tross for at denne ene respondenten uttrykte at han ikke gjorde seg noen egne refleksjoner verken før utreise eller i oppdraget, kan man likevel på bakgrunn av sitatet overfor hevde det motsatte. Denne antagelsen baseres på hans konklusjon om at operasjonen i Afghanistan var enkel i forhold til andre operasjoner han har deltatt i. Enkel fordi man har valgt side, og har en definert fiende. Noen refleksjoner ligger sannsynligvis til grunn for å komme frem til dette synspunktet.

3.6.4 Undervisning, refleksjoner og relevans for tjenesten

Samtlige respondenter svarte at undervisning, diskusjoner og egne refleksjoner var relevant og nyttig for tjenesten i Afghanistan.

Selv om flere betegnet etikkundervisningen i initialuken som bare noe småtteri og overfladisk, mener respondentene likevel at den var relevant for oppdraget. Det kan virke som om undervisningen har vært en slags katalysator for både de diskusjonene de hadde seg i mellom og egne refleksjoner. På direkte spørsmål om undervisningen, diskusjoner og refleksjoner var relevant for tjenesten i Afghanistan svarte en av respondentene: ”*Ja, absolutt, det er godt å ha snakka om det på forhånd i alle fall.*” På spørsmål om på hvilken måte han syntes dette bidro, svarte han:

Nei, det hjalp meg til å ta de valgene som jeg i ettertid følte var riktige. Det er greit å tenke igjennom det på forhånd i stedet for at du må begynne å tenke på det når du står midt oppi det.

Dette sitatet er betegnende for hvordan flere svarte på dette spørsmålet. Selv om man i varierende grad var fornøyd med undervisningen, og at de i varierende grad diskuterte og reflekterte over etiske problemstillinger ser det likevel ut til å ha bidratt positivt i mange sammenhenger. Spesielt kan det virke som dette har hatt stor betydning i forhold til etiske dilemmaer knyttet til maktbruk.

3.6.5 Evaluering etter hjemkomst

Evaluering og refleksjoner rundt etiske problemstillinger etter hjemkomst er i følge samtlige totalt fraværende, da det ikke finnes noe opplegg for dette i regi av Forsvaret. Måten en av respondentene beskriver dette på er betegnende for hvordan flere av de andre offiserene i undersøkelsen også svarte:

Det er ikke så mye å skryte av når en kommer hjem som norsk soldat, det blir egentlig ikke gjort veldig mye. Det var i hvert fall det jeg opplevde. Vi hadde ikke noen evaluering når vi kom hjem nei. I hvert fall ikke noe etisk. Det var ikke noen evaluering i det store heller.”

Unntaket her er i følge respondentene individuell oppfølging i form av legesjekk og møte med psykolog. Denne oppfølgingen kan i følge flere av respondentene være problematisk. Dette fordi spesielt soldater og befal på lavere nivå kvier seg for å ta opp eventuelle problemer som følge av oppholdet. Årsaken til dette mener flere av respondentene er redsel for å eliminere seg selv fra å reise ut i flere operasjoner. En av respondentene uttrykte alle sjefer oppfordret personellet til å være åpne og søke hjelp dersom de skulle få problemer, men han trodde likevel at dette ikke skjer.

Til tross for manglende evaluering etter hjemkomst, uttrykte samtlige respondenter at de var godt fornøyd med den oppfølgingen og de evalueringer som ble gjennomført ute i operasjonsområdet. Evalueringer, diskusjoner og refleksjoner ble gjennomført etter hvert oppdrag. Sjefer ute sørget for at man fikk snakket ut og tatt opp eventuelle etiske problemstillinger. Flere av respondentene sa også at det ble gjennomført en større evaluering på slutten av kontingenten. Samtlige respondenter ga uttrykk for at denne måten å gjennomføre evalueringer på sammen med andre i avdelingen, er den beste måten å reflektere rundt ulike etiske problemstillinger. Diskusjoner og evalueringer i operasjonsområdet ble av offiserene regnet som både viktigere og mer nyttig enn å gjøre dette sammen med andre som ikke var tilstede og kunne dele de samme opplevelsene. Eller som en av respondentene uttrykte det: *"Det har vel vært mer en sånn makkergreie. Det er enklere å prate med dem som du faktisk har vært ute med."* Flere av de andre respondentene pekte også på at dette å prate med kamerater eller sjefer både var enklere og bedre.

Gjennomgangstonen hos respondentene var således at de var godt fornøyd med det som ble gjennomført ute, og at behovet derfor ikke var så stort etter hjemkomst. Flere av respondentene mente dessuten at det vanskelig lar seg gjøre å gjennomføre evalueringer i forhold til dette med etiske problemstillinger etter hjemkomst. Dette fordi de fleste drar hver til sitt få timer etter at de har landet på norsk jord. All den tid det ikke finnes noe obligatorisk opplegg for en slik evaluering etter hjemkomst er dette sannsynligvis langt på vei riktig.

Undersøkelsen viser at behovet for evaluering etter hjemkomst likevel kan vise seg å være til stede. Dette vises gjennom at flere av respondentene uttaler at de benytter seg av det nettverket de hadde ute i operasjonen til å diskutere ting i ettertid. På spørsmål om det likevel kunne være nyttig med en evaluering etter hjemkomsten, svarte en av respondentene:

Nei, for min del så føler jeg ikke det. Jeg føler at vi fikk snakket nok der nede, og i ettertid med kollegaer, om etikk. Men kanskje for dem som ikke fortsetter i Forsvaret, og ikke har det nettverket å støtte seg på når de er ferdige, så kanskje det kunne ha vært viktig.

I tillegg til det respondentene kaller kameratprat nevner flere sjefene de hadde ute. Noen sjefer tar kontakt med personellet etter hjemkomst for blant annet å høre hvordan de har det. Dette blir da på frivillig basis, og er personavhengig. Trolig varierer dette mellom ulike kontingenter og avdelinger. Forsvaret har derfor ikke en total oversikt over behovet og om dette er dekkende for alle som har deltatt. Svarene tyder på at de relasjoner og det fellesskapet som bygges ute, både kollegialt og til sjefer er av stor betydning når etiske problemstillinger diskuteres.

3.6.6 Oppsummering

Etikkundervisningen som ble gjennomført før avreise ble betegnet som både overfladisk og kortvarig av respondentene. Det ser likevel ut til at de fleste var rimelig fornøyd med innholdet, og at dette var relevant for tjenesten. Diskusjoner og egne refleksjoner ser ut til å ha vært en viktig del av forberedelsene til offiserene. Temaer i undervisningen ser ut til å ha påvirket disse refleksjonene, som i stor grad dreide seg om etiske problemstillinger knyttet til maktanvendelse. Undersøkelsen viser videre at etiske problemstillinger i varierende grad var en integrert del av den avdelingsvise treningen i oppsettingsperioden. Dette fordi det ikke finnes noen helhetlig undervisningsopplegg fra Forsvarets side, som igjen bidrar til at integrering av etikken i stor grad varierer mellom avdelinger. Evaluering av etikken etter hjemkomst var i følge respondentene fraværende i form av en total evaluering i regi av Forsvaret. Offiserene uttrykte at dette ble godt ivaretatt i operasjonsområdet, og mente derfor at dette ikke var et stort behov. Den nytten respondentene har hatt av forberedelsene tyder på at forberedelsene har vært tilpasset den operasjonskonteksten man møtte i operasjonsområdet.

3.7 Maktanvendelse

3.7.1 Rammer for egen maktbruk og relevans for tjenesten

Det ble tidlig i undersøkelsen klart at maktanvendelse, både i forhold til rammer for utøvelse av makt og egne vurderinger og beslutninger i forhold til dette var et viktig tema for respondentene. På spørsmål om de synes rammene for maktbruk var relevant for den tjenesten de utførte i Afghanistan, svarte samtlige at de var godt fornøyd med ROE'ene de hadde. ROE'ene beskrives av respondentene som robuste, fleksible, klare og tydelige. I tillegg ga de nødvendig rom for bruk av makt. Den robustheten og fleksibiliteten som ligger i ROE'ene krevde i følge respondentene at egne vurderinger og beslutninger i forhold til når man skulle benytte makt, hvilke maktmidler som skulle benyttes og hvor mye makt som var forsvarlig og nødvendig. Alle respondentene med unntak av en bekreftet at ROE'ene slik de er utformet krevde egne vurderinger og selvstendige beslutninger innenfor rammene. Behovet for vurderinger og ikke minst beslutninger ser ut til å øke i forhold til det ansvaret den enkelte hadde i stillingen og

dermed også i forhold til grad. På lavere nivå ble regler for maktbruk beskrevet som klare og tydelige. Årsaken til dette kan være at ordre som ble gitt til hvert oppdrag i følge disse respondentene både var klare og godt informert, noe som bidro til å begrense handlingsrommet på dette nivået.

Inntrykket jeg sitter igjen med etter å ha gjennomført intervjuene, er at de norske offiserene har gode kunnskaper om regler for bruk av makt. Offiserene virket også svært reflekterte og opptatt av å ikke benytte mer makt enn det som er forsvarlig eller nødvendig. Samtidig var man opptatt av å løse oppdraget, også i situasjoner der bruk av makt var nødvendig. Behovet for å balansere maktbruken som flere av respondentene pekte på, betyr ikke at man nølte med å bruke makt i situasjoner der det ble ansett som nødvendig. Spesielt gjaldt dette i forhold til egen sikkerhet. En av respondentene uttrykte seg slik om det å forsvare seg selv og sine egne: *"(...) du kommer aldri til å nøle med de reglene vi har, så sant det kommer til å gå ut over dine egne. Det gjør du ikke."* En annen av respondentene på lavere nivå svarte at:

Jeg synes den ROEèn som Norge har, de er vel en av de bedre ROEène som er i Afghanistan per dags dato. Det får vi også høre fra de andre styrkene som er der, andre land, som ikke har de mulighetene.

På spørsmål om hvorfor norske ROEèr var bedre enn det de andre nasjonene hadde, svarte han at: *"Du har, eller det virker som om du har noe i ryggen hele tiden på hva du gjør."* Senere sier den samme respondenten:

(...) du trenger ikke å være veldig redd for å gjøre noe feil, men samtidig så er du nødt til å tenke deg om et par ganger før du utfører maktbruken din. Det er en ganske fin balansegang, hvilken maktbruk du skal bruke, eller hvilke typer maktmidler.

Begrunnelsen for at slike vurderinger var viktig, var i følge respondenten at det kunne gi utslag i forhold til om sivilbefolkningen støttet styrkene eller ikke. Dette viser at viktige vurderinger og beslutninger angående maktbruk sannsynligvis også er relevant på dette nivået.

En annen av respondentene som uttalte at ROEène styrkene hadde var meget robuste, sier også at ROEène:

(...) gir sjefen på bakken stor handlefrihet i forhold til bruk av makt. Det finnes også enda kraftigere ROEèr, men i min verden eller i mitt oppdrag så hadde jeg ikke noe behov for noe høyere ROE enn det jeg hadde.

Respondenten snakker her om to ROE'ere som hele tiden var delegert ned til enkeltmann. Hostile Act, som betyr at du handler når noen angriper deg, og Hostile Intent som betyr at sjefen på bakken vurderer om det er en fiende som har til hensikt å foreta seg noe mot våre styrker. I praksis betydde dette i følge respondenten at personellet observerte hva som skjedde og rapporterte dette til sjefen som tok avgjørelser i forhold til hva man skulle foreta seg. Eller som han uttrykte det:

(...) om dette personellet har onde hensikter for å si det enkelt, og man med loven på sin side kan agere på det. Da har vi godt med rom, men det er klart det blir jo en subjektiv vurdering hva som er Hostile Intent.

Den siste ROE'en som respondenten uttrykte at han aldri hadde bruk for i sin avdeling er den respondentene kaller angrepshjemmelen. Denne ble delegert til avdelingene fra ISAF via PRT'en ved behov. Den ble delegert til avdelinger som skulle operere i områder som var spesielt farlige, der man visste at Taliban hadde sine vaktposter og stillinger. Med andre ord, når det var stor fare for å bli angrepet eller havne i kamp i løpet av oppdraget. Med denne ROE'en har man i følge respondentene lov til å angripe uten at man har en såkalt Positive Identification (PID), man trenger således ikke å være hundre prosent sikker på at det er et fiendtlig mål man angriper. Respondenten som ga uttrykk for at ROE'ene ikke krevde noen egne vurderinger eller egne beslutninger, mente også at ROE'ene som gjaldt i operasjonen var relevante, og beskriver dem som "*mitt i blinken*". Videre sier han at:

Jeg har egentlig ikke så mye jeg kan utbrodere om det egentlig sånn sett, for det var jo i henhold til ROE'en og det synes jeg passet veldig greit. Vi gjør ingenting som er galt i forhold til..., vi anvender den makten vi trenger for å løse oppdraget, og da er vi jo innafør da.

Bakgrunnen for dette svaret kan være at respondenten har missforstått spørsmålet. Når jeg stilte dette spørsmålet var det på bakgrunn av svar de andre respondentene hadde gitt. ROE'ene er fleksible og gir rom for vurderinger. Jeg var ikke ute etter å få frem om respondentene hadde gått over streken på grunn av denne fleksibiliteten, men undersøke om det kreves mer enn det å sette seg inn i regelverket.

Til tross for at alle respondentene svarte at de var tilfreds med rammene for maktbruk, og at de var fornøyd med den fleksibiliteten disse gav, uttalte likevel to av respondentene at de i enkelte tilfeller kunne oppleve at ROE'ene tillot for lite makt. Dette kommer til uttrykk når en av respondentene snakker om ROE'en som tidligere er beskrevet som angrepshjemmelen, og som delegeres ved behov. Denne ROE'en som kalles 429, betyr i følge respondenten at han kunne

åpne ild mot sannsynlige mål, altså når man var usikker på om det var fiender, at man ikke så våpen. Respondenten fortalte om et oppdrag der han mente å ha behov for denne ROEèn.

Det var et oppdrag jeg nektet å utføre uten å få denne 429. Da forlangte jeg å få lov til å åpne ild på de kjente Taliban vaktposisjonene som vi da visste hvor var, uten å måtte vente til vi så at de hadde våpen. Når jeg ikke fikk det, så gjennomførte vi ikke det oppdraget.

Den andre respondenten som uttalte at ROEène av og til kunne tillate litt for lite maktbruk uttrykte følgende:

Vi hadde egentlig lov til å forsvare oss på en god måte. Selvsagt en og annen gang så blir det litt for lite, vi skulle gjerne ha fått lov til å gjøre litt mer, men å ikke gjøre det hindrer jo helt sikkert også en del sivile tap.

På spørsmål om i hvilke situasjoner det kunne ha vært nyttig å gjøre mer svarer han:

Nei, det vil si i områder der vi ofte har vært i stridskontakter, så bruker de samme handlingsmønster hver gang, og når vi ser at de begynner å gjøre klart på toppen av høyden og det begynner å dukke opp folk som gjør seg klar til angrep. At vi kunne ha fått lov til å engasjere dem på forhånd i stedet for at vi måtte vente til de begynte å skyte, men det var ikke noe problem. Det var det ikke. Det gikk helt fint.

Begge disse respondentene uttrykte at de var fornøyd med ROEène og det de tillot av maktbruk. Begge gav uttrykk for at bruk av makt både krevde vurderinger og varsomhet, og at bruk av makt for en hver pris og i en hver sammenheng ikke under noen omstendigheter var greit. I de sammenhenger man ønsket å ha muligheten til å kunne bruke mer makt, ser ut til å handle om forholdet til egen sikkerhet. Spesielt fordi de ikke ønsket å vente til man selv ble angrepet i situasjoner der man kunne lese hva som ville skje. Styrkenes egen sikkerhet er et viktig og prioritert område av norske myndigheter. Dette gjenspeiles i svarene respondentene i denne undersøkelsen har gitt. Flere av de andre respondentene har også uttrykt at man etter en stund lærte seg å kjenne fiendens mønster og klarte å lese situasjoner bedre. Da flere av respondentene har tjenestegjort i Afghanistan tidligere, er det nærliggende å tro at man i gitte situasjoner kan gjøre gode forutsigelser basert på de forberedelser man observerer at fienden gjør. I tillegg vil trolig god informasjon og kjennskap til området bidra til at man vet hvor det er størst fare for å bli angrepet.

På spørsmål om hvordan respondentene opplevde rammene for maktbruk sett i forhold til sin egen samvittighet svarte seks av respondentene at dette ikke var noe problem. ROEène, klare ordre som ble godt informert i forkant av hvert oppdrag, god støtte fra sjefer og tilstrekkelig

trening hjemme sørget for at dette var uproblematisk. Samtidig uttalte respondentene at de i stor grad følte seg trygge på egne vurderinger, noe de mente bidro til riktige beslutninger og handlinger. En av respondentene sier dette om maktbruk og egen samvittighet:

Akkurat der og da, i de situasjonene du er nødt til å bruke makt, så tenker du ikke alt for mye over det, det gjorde ikke jeg i alle fall. Klart du reflekterte over det, men i visse situasjoner så er du bare nødt til å handle og så kommer tankeprosessen etterpå. Da igjen er det jo viktig å ha god tro på ROE'en og god tro på egne vurderinger, sånn at du ikke går og dveler over det. Jeg vil ikke si at jeg har hatt noen problemer med det, men det har jo vært situasjoner som har vært ganske hårete.

En annen av respondentene svarte: "Nei, alt vi gjorde har jeg egentlig en veldig god følelse for. De gangene det var noe så var det ikke noe problem å rettferdiggjøre det." Dette tyder på at rammer for maktanvendelse er viktig, og at offiserene stoler på at disse bidrar til at man holder seg innenfor det som er lovlig maktbruk.

Den ene av respondentene som svarte at ikke alt var like uproblematisk i forhold til egen samvittighet hadde en ansvarsfull stilling i operasjonen som blant annet medførte personellansvar. Han anså det enkelte ganger som problematisk under fremrykning i områder der det var stor sannsynlighet for stridskontakt, likevel måtte de vente til de fysisk så våpen. (altså ikke hadde delegert angrepshjelmelen). Om dette sier han:

(...) når du da kjører frem og begynner å melde at nå ser vi personell i høydedraget som løper bortover, eller som løper nedover, vi ser noen som snakker i mobiltelefonen og sånne ting. Du mottar da, ok, fortsatt fremover. Det synes jeg er litt problematisk. Å skulle gi den meldingen til de som kjører foran.

Dette viser hvilket stort ansvar offiserer på dette nivået har. Oppdraget skal løses, samtidig blir omsorg og ansvar for sikkerheten til eget personell utfordret. Treningen hjemme sammen med undervisning, diskusjoner og egne refleksjoner rundt maktbruk bidro i følge respondentene til at man følte seg trygge på de vurderinger og beslutninger som ble fattet i slike etiske dilemmaer. Yngre offiserer stolte i tillegg på vurderinger og beslutninger tatt av sjefer.

3.7.2 Rammer for andres maktbruk

På spørsmål om respondentene opplevde det som problematisk at andre aktører i operasjonsområdet hadde andre regler eller holdninger til maktbruk, svarte samtlige at de opplevde enkelte aktører og deres maktbruk som problematisk i enkelte situasjoner. Hvilke aktører som ble nevnt som mest problematisk varierte mellom respondentene i forhold til hvilken avdelingstilhørighet og stilling de hadde i operasjonen. Dette har betydning relatert til hvem de samarbeidet med og hvor mange aktører de forholdt seg til. I stort kan en si at andre ISAF

styrker var minst problematisk. I stort opererte disse under samme rammer og med tilsvarende holdninger. Flere av respondentene uttalte med andre egne ISAF-styrker var det viktigst å være klar over forskjeller. Da kunne man avklare hvordan man skulle forholde seg på forhånd. Fire av respondentene uttaler likevel at amerikanske styrker kunne være problematisk fordi de hadde en litt annen forståelse av eller holdninger til hvor fort de kunne åpne ild. En av respondentene som trakk frem amerikanske styrker som problematisk, uttrykte følgende:

Fordi spesielt altså amerikanere har andre regler å forholde seg til enn Norge har. De har, ja både amerikanere og amerikanske enheter har andre regler som gjør at det formelt kan trøble til forholdet mellom norske enheter og amerikanske enheter periodevis.

Når respondenten påpeker at amerikanske styrker opererte under andre regler enn for eksempel norske styrker er det nærliggende å tro at det heller kan være rammene for maktanvendelse som tolkes annerledes. Fleksibiliteten som ligger i ROE'ene kan sannsynligvis bidra til at blant annet amerikanere gjør vurderinger og fattet beslutninger som er annerledes enn det de norske styrkene gjør. Holdninger til maktbruk vil trolig kunne påvirke de vurderinger og beslutninger som fattes. På den måten kan man si at uttalelser om at amerikanske styrker har lavere terskel for å bruke makt enn de norske, peker i retning av at amerikanske styrker har andre holdninger. Kanskje er det dette som oppleves som problematisk. Dette understøttes av at tre andre respondenter karakteriserer samarbeidet med amerikanske styrker som tidvis problematisk fordi de hadde andre holdninger enn norske styrker i forhold til maktanvendelse. En av disse uttrykker forskjellene gjennom følgende uttalelse: *"Det var noen situasjoner med amerikanerne som var litt mer cowboy-aktig enn det vi var, men det var veldig sjelden, et par ganger så var det litt sånn hårete."*

En av respondentene uttrykte at han syntes egne norske styrkers bruk av CV 90 stormpanservogner forekom for ofte. Disse ble i følge respondenten benyttet i daglig patruljering, noe han mente var unødvendig og i tillegg virket skremmende på sivilbefolkningen. Han uttalte også at disse ble benyttet til ildgivning i situasjoner han anså som unødvendig, og uttrykker at: *"Ildgivning fra de vognene som ble brukt mot mål på så lang avstand som ikke akkurat var noen trussel mot vår egen sikkerhet etter min mening da."* I følge respondenten syntes han ikke det var problematisk å benytte dette maktmidlet, for som han sier: *"Er det en trussel så skyter man med det man har."* Men han uttrykte bekymring i forhold til at et såpass kraftig maktmiddel ble benyttet daglig, og mente at dette kunne virke mot sin hensikt. At en av respondentene trekker frem egne norske styrker som problematisk i forhold til maktbruk kan

tyde på at det også finnes interne forskjeller i egen styrke med tanke på hva som er riktig å tillate. Her kommer vi tilbake til rammene for maktbruk, og den fleksibiliteten som ligger i disse. Vurderinger vil til en viss grad være subjektive, noe som igjen betyr at det kreves både kunnskap, helhetsoversikt, refleksjon og god dømmekraft for å sikre at vurderingene bidrar til riktige beslutninger.

I tillegg nevnes afghansk politi (ANP), afghansk hær (ANA) og afghanske sikkerhetsstyrker (ANSF) som problematiske å forholde seg til med tanke på maktanvendelse. Flere av respondentene nevnte at afghanere har helt andre holdninger til maktanvendelse, enn det blant annet norske styrker har. Dette kan i følge respondentene være problematisk når man både skal drive med opplæring av styrkene og samarbeide om et felles mål. I tillegg kan det være problematisk at de ikke alltid følger ROE'ene. Hvem av disse som ble trukket frem som mest problematisk varierte som tidligere nevnt med den enkeltes avdeling og stilling. Likevel er det ANSF og ANP som pekes ut av flere som verstingene med hensyn til opptreden og maktbruk. Det flere respondenter fremhevet var problematikken rundt at ANSF benyttet seg av lokale innleide sikkerhetselskaper av ymse kvalitet. En av respondentene kalte disse for "*lokale luringer*", og pekte videre på at det i noen tilfeller kunne være vanskelig å definere hvem du stod overfor. Altså om det var en alliert eller om det var fienden. Eller som han sier: "*(...) de går jo kledd som noen banditter, med våpen, men de kan jo ha de beste hensikter.*" En annen av respondentene som også kom inn på de lokale sikkerhetsfirmaene uttrykte at disse ikke eide begreper om maktbruk eller ROE. Han uttrykte videre at de hadde det på papiret, men at de som var ute og gjorde jobben ikke alltid hadde det "*helt på greip*". De kunne plutselig i følge respondenten begynne å åpne ild mot "*gud og hver mann*". På spørsmål om hvordan han opplevde dette svarer han: "*Det største problemet er at de tror at det de gjør er veldig riktig, og at de forventer at vi også gjør det samme.*"

Når det gjelder det afghanske politiet uttrykte en av respondentene at det etter hvert ble ganske slitsomt å samarbeide med dem fordi, som han sa:

Når de kom ut, så bare skjøt de på det de ville. De åpnet ild med maskingevær på det som vi stod og så på at kun var fire små barn som stod på en høyde for å kun se på det som skjedde. Problemet er at med en gang vi er sammen med politiet på en sånn operasjon så får vi skylda for dette her.

Videre uttrykte respondenten at dette ikke var noen enkelthendelse, men at tilsvarende skjedde flere ganger. De åpnet ild uten å forsikre seg om det var våpen eller om det i det hele tatt var voksne de skjøt på. På spørsmål om han trodde dette kunne påvirke sivilbefolkningens

holdninger til de norske styrkene svarte han nei. Han trodde heller det påvirket deres holdninger til sitt eget politi som han mente lokalbefolkningen ikke hadde noen respekt for. Han sa videre at: *"De var mer redd for dem, enn for opprørere flere plasser."* Dette er som respondenten også uttrykte, det stikk motsatte av det man ønsket å oppnå.

Det afghanske politiet og de afghanske sikkerhetsstyrkene ble også nevnt i forhold til husransaker. Nedlatende holdninger til sivilbefolkningen og tyverier var problematisk for respondentene. To av respondentene fortalte at det ble nedlagt forbud mot å delta i husransaker i løpet av operasjonen, blant annet på grunn av afghanske styrkers opptreden. Som utenlandsk styrke vil man med andre ord ikke assosieres med denne type maktbruk og kriminalitet.

Den afghanske hæren ble også trukket frem som en styrke med andre holdninger til maktanvendelse enn det de norske styrkene har. De respondentene som nevnte ANA virket likevel mer positive til ANA enn til andre afghanske enheter de skulle samarbeide med. En av respondentene uttalte likevel at det kunne være en kjempeutfordring å få dem til å roe ned ildgivningen. De norske styrkene skulle ha en Positiv Identification før de åpnet ild, dette var ikke alltid tilfellet for ANA. Respondenten pekte på at dette var mest problematisk når det ble skutt i områder der man visste at det befant seg sivile. De norske styrkene hadde ingen kommandomyndighet og kunne dermed ikke beordre afghanerne til å stoppe ildgivning, men holdningsskapende arbeid var veldig viktig uttalte denne respondenten, noe han også mente hjalp.

Kulturelle forskjeller kan sannsynligvis være hovedårsaken til ulikheter mellom norske og afghanske styrker i forhold til maktanvendelse. Til tross for en annen, mindre restriktiv holdning til maktbruk er det en klar holdning blant respondentene at man holder fast ved at gitte rammer og regler overholdes. I tillegg vektlegges egne vurderinger og beslutninger om hva som er nødvendig maktbruk når oppdrag skal løses.

En siste aktør som ble trukket frem som problematisk i forhold til regler og holdninger til maktanvendelse var fienden. At fienden benytter maktmidler på en måte som undertrykker egen befolkning, i tillegg til at de ikke er uniformerte er trolig mest problematisk. Dette fremkom også under spørsmålet om de viktigste faktorene i operasjonskonteksten, og hva som hadde vært de største utfordringene i løpet av tjenestetiden. Om fiendtlige styrker sier en av respondentene at:

(...) sett fra hans ståsted, så gjør han jo det som er smart, fra vårt ståsted er det jo feigt, men. Jeg skal vel ikke si at jeg har forståelse for fienden, men på en måte så har du forståelse for de taktikkene som benyttes.

Eller som en av respondentene uttrykte det: "(...) den måten de benytter makten sin på, det er jo altså å undertrykke folk." Om dette sier han videre at: "Det har jeg selvfølgelig problemer med, men jo mer de gjør av det desto lettere blir jo jobben vår som soldater egentlig." Dette utsagnet om at fiendens handlinger gjør jobben som soldat lettere skiller seg vesentlig ut fra det flere andre respondenter uttrykte. En av respondentene uttrykte dette gjennom å si at han ikke hadde dårlig samvittighet for de livene som gikk tapt fordi:

(...) de skjøt på oss. De prøvde å ta livet av oss, og da gjorde jeg det jeg måtte gjøre som sjef på bakken for å få meg og mine ut derfra i live. [...] Det var ikke noe vi prioriterte, det var ikke noe vi var skyld i, det var altså fiendens stridshandlinger mot oss som gjorde at vi måtte agere på en trussel.

Han uttrykker videre at:

(...) når det er sagt, så gjør man seg noen refleksjoner. Det er altså noen sin far, bror eller sønn eller hva det måtte være som man tar livet av. Når man legger seg dagen etterpå så gjør man seg jo noen refleksjoner. Det er ikke bare pappskiver som hjemme i Norge. Altså, en person går ut over ganske mange folk når man tar livet av dem, så man tenker jo på det da.

Nettopp det å unnlate å "demonisere fienden" slik en av de andre offiserene uttrykte seg, er det som skal bidra til at den makten som benyttes ikke overstiger det som er nødvendig. Disse utsagnene kan tyde på at fiendens handlemåte likevel ikke gjorde det enkelt å ta livet av han. Dette var i følge flere av respondentene spesielt viktig også i forhold til å unngå sivile tap. Eller som en av respondentene uttrykker det: "Det er mindre kritisk at en taliban lever for å slåss en dag til enn at man skyter en sivil." Dette utsagnet viser at hensynet til sivile liv vektlegges. Kompleksiteten i disse vurderingene ser ut til å øke når man står overfor en fiende som ikke er uniformert og blander seg med sivilbefolkningen man er satt til å beskytte.

3.7.3 Oppsummering

Undersøkelsen viser at maktanvendelse og regler for bruk av makt har stor betydning i den operasjonskonteksten offiserene opererer i. ROE-ene er i følge respondentene robuste og gir nødvendig rom for maktbruk, noe offiserene i undersøkelsen er tilfreds med. Den robustheten og fleksibiliteten som ligger i ROE-ene stiller store krav til offiserene hva angår etiske vurderinger, og kompleksiteten ser ut til å øke med grad og ansvar i stilling. Etiske problemstillinger knyttet til maktbruk ser i følge undersøkelsen ut til å dreie seg om dilemmaer i forhold til å løse oppdraget versus hensynet til egen sikkerhet og sivilbefolkningen. En fiende som ikke er

uniformert og samarbeidspartnere som har andre holdninger til maktbruk enn det norske styrker har bidrar til å øke kompleksiteten i etiske vurderinger.

Undersøkelsen viser at norske offiserer i stor grad reflekterer rundt etiske problemstillinger knyttet til bruk av makt. Offiserene støtter seg på ROEene, samtidig som egne vurderinger har stor betydning. Ansvar og omsorg for kameratene ser ut til å ha betydning når egen sikkerhet vurderes, løse oppdrag vurderes hele tiden opp mot tap av sivile liv som skal beskyttes i henhold til regelverket. Kompleksiteten som ligger i operasjonskonteksten krever gode kunnskaper om overordnede regelverk som blant annet menneskerettigheter og krigens folkerett som sier at sivile liv skal beskyttes. God kjennskap til regler for maktanvendelse (ROE) er nødvendig, samtidig som det stilles krav til vurderinger og refleksjoner med tanke på hvilke konsekvenser de beslutninger som tas kan ha i forhold til å løse oppdraget, sivilbefolkningen, samarbeidspartnere og egen styrke.

3.8 Organisasjon og ledelse

Tidlig i intervjuet ble respondentene spurt om hvor godt de kjente til oppdraget som skulle løses i området de tjenestegjorde i. Funn her var at oppdraget i varierende grad var kjent og at dette så ut til å variere med avdelingstilhørighet. På spørsmål om hvor godt kjent respondentene var med overordnede målsettinger for hele operasjonen, og hvilken betydning dette hadde for den tjenesten de skulle utføre ga også store variasjoner. Kunnskaper om overordnede målsettinger for hele operasjonen varierte med gradnivået. Offiserene i det øverste gradsskiktet i undersøkelsen (kaptein/major) gav uttrykk for at de hadde god kjennskap til overordnede målsettinger. Samtlige pekte på at god kjennskap til overordnede målsettinger blant annet hadde betydning for forståelsen av hensikten med enkeltoppdragene som skulle løses i egen avdeling.

På lavere nivå (fenrik/løytnant) viser undersøkelsen at overordnede målsettinger ikke i like stor grad var kjent. Tre av respondentene viste dette gjennom å svare på oppdrag og målsetting i egen avdeling når de ble spurt om overordnede målsettinger for operasjonen som helhet. En av respondentene på lavere nivå uttrykte at sjefene var flinke til å formidle dette i sine overordnede briefere. Samtidig pekte han på utfordringer i forhold til å formidle dette helt ned på laveste nivå. Han mente likevel at dette fungerte greit. På bakgrunn av en antagelse om at de overordnede briefene han nevnte dreide seg om oppdraget i operasjonsområdet, spurte jeg om FN mandat, samt politiske og folkerettslige føringer var kjent. Respondenten svarte da: *"Jo, det blir jo sagt, og det kommer jo opp, men for oss når vi holder på med det vi holder på med så er det oppdraget vi gjør der og da. Det er det vi fokuserer på."* En annen av respondentene på dette nivået uttrykte at ikke alle overordnede målsettinger var kjent, og at det ikke alltid var like lett å

få dette formidlet helt ned. På spørsmål om hvilken betydning dette hadde for tjenesten svarer han:

Den betydningen dette hadde for oss var at vi ikke alltid helt så hensikten i det oppdraget vi var ute og utførte, men at vi likevel utførte på grunn av det å være profesjonell og være tro til oppdraget som vi hadde fått, (...)

Dette, sammen med flere lignende utsagn, tyder på at overordnede målsettinger ikke alltid var kjent i hele organisasjonen. I følge respondentene bidro dette til at man ikke alltid så hensikten med de oppdragene som skulle løses i egen avdeling. Respondentene dette gjaldt utførte likevel sine oppdrag, noe som tyder på stor lojalitet til sjefer og oppdrag. Funn i undersøkelsen kan tyde på at offiserene stolte på at sjefer hadde denne kunnskapen, og at det viktigste for offiserene på dette nivået således ble å fokusere på eget oppdrag.

På spørsmål om i hvilken grad respondentene tok selvstendige beslutninger der regler, prosedyrer eller ordre ikke var klare, og i hvilken grad de hadde opplevd utfordringer i forhold til dette, var svarene svært varierende. Denne variasjonen var også i stor grad knyttet til grad og stilling i operasjonen. Samtlige respondenter uttrykte at de enten tok egne beslutninger eller måtte være forberedt på å gjøre det i mange situasjoner. På fenrik- og løytnantsnivå svarte samtlige at regler, prosedyrer og ordre var klare, noe som kan peke i retning av at dette nivået i stor grad var styrt, noe flere bekrefter i løpet av intervjuet. En av respondentene uttalte, ikke ulikt flere andre, at: *"Vi har alltid hatt en plan og en ordre der vi opererer ut i fra, og prosedyrer og regler de er veldig klare og utgitt i henhold til oppdraget du skal utføre."* Til tross for at offiserene på dette nivået i stor grad var styrt, mente respondentene likevel at det var nødvendig å fatte egne beslutninger i ulike sammenhenger. I de situasjoner dette var nødvendig handlet det om uforutsette hendelser, i stridskontakt og i sjefens fravær. I tillegg til at klare ordre og prosedyrer bidro til egne beslutninger på dette nivået, peker flere av respondentene på betydningen av den støtten de hadde fra sjefer, og ikke minst betydningen av treningen de hadde gjennomført hjemme før utreise. Dette bidro til at respondentene på dette nivået ikke opplevde noen utfordringer relatert til beslutninger som måtte tas. Dette kan tyde på at beslutninger som fattes på dette nivået er tilpasset alder, grad, stilling, erfaring og utdanning.

På kaptein- og majorsnivå uttrykte respondentene at de i stor grad tok selvstendige beslutninger i løpet av oppdraget. En av respondentene fortalte at sjefer ga stort handlingsrom samtidig som de støttet når det var behov for det. Det at man hadde støtte både internt i avdelingen og av sjefer når beslutninger ble fattet, var noe flere av respondentene fremhevet som viktig. Dette kan tyde på at behovet for forsikringer og støtte i vurderinger og beslutninger har vært viktig også på dette

nivået. En av respondentene som uttrykte at han i særdeles stor grad tok selvstendige beslutninger, pekte spesielt på behovet for å ta egne beslutninger når man var ute og patruljerte med ANA. I uforutsette situasjoner, da må man som han sier, ”forholde seg til den virkeligheten som er.” Han pekte på behovet for å ta egne beslutninger når du drar ut på oppdrag, og havner i stridskontakt:

Da har du jo en stor utfordring, for hva gjør jeg videre nå? Skal jeg løse oppdraget som planlagt eller skal jeg kjøre på og prøve å presse fienden eller hva det nå måtte være da, og ikke minst, er vi i stand til det, har vi nok ammunisjon og mat slik at vi klarer å håndtere dette her videre da?

Dette sitatet viser hvilke uforutsigbare situasjoner offiserer på dette nivået kunne komme i, og kompleksiteten i de vurderinger som ligger til grunn for beslutninger. Her påpekte respondenten at sikkerheten til styrken ofte veide tungt når slike beslutninger skulle tas.

En annen av respondentene uttalte at det var mye som måtte vurderes av mannen på bakken, selv om man har regler, han sier:

(...) men, i det øyeblikket, kall det krigens tåke kommer luskende, og man står ute og sambandet slutter å virke og det er vått og hektisk, så er det på en måte mannen på bakken som må ta de avgjørelsene som må tas.

Undersøkelsen viser at etiske utfordringer som ligger i de beslutninger som tas på dette nivået er mange og komplekse. Utsagn og eksempler fra respondentene viser at beslutninger også må tas når usikkerheten er stor og man ikke har full oversikt over situasjonen. Her vil sannsynligvis muligheten for feilvurderinger og gale beslutninger kunne være stor. Ut fra respondentenes utsagn og eksempler ser man også at beslutninger som tas på dette nivået kan få konsekvenser for mange. Dette stiller dermed store krav til offiserenes dømmekraft i tillegg til faglig kompetanse, kunnskap om operasjonsområdet og god kjennskap til regelverket. Beslutninger som tas på dette nivået og de konsekvenser feilbedømmelser medfører er trolig årsaken til at støtte fra sjefer og internt i avdelingen trekkes frem som viktig.

3.8.1 Oppsummering

Undersøkelsen viser at kjennskap til overordnede målsettinger varierte i forhold til hvilket nivå man var på i organisasjonen. Offiserer på lavere nivå i organisasjonen viste at de hadde lite kjennskap til overordnede målsettinger sammenliknet med offiserene på høyere nivå.

Konsekvenser som følge av dette var i følge respondentene at man ikke alltid forstod hensikten med oppdraget som skulle løses av egen avdeling. Likevel viser undersøkelsen at lojaliteten til sjefer, plikter og holdninger til at oppdraget skulle løses absolutt var tilstedet.

I hvor stor grad respondentene tok selvstendige beslutninger i operasjonen og kompleksiteten i beslutningene varierte også med gradsnivået. Selv om alle offiserene i gitte situasjoner måtte ta selvstendige beslutninger, viser undersøkelsen at man på fenrik/løytnants nivå i tillegg til regler og direktiver i stor grad var styrt av sjefer og ordre. Undersøkelsen viser at offiserer på høyere nivå i større grad tok selvstendige beslutninger, og at kompleksiteten i de vurderinger som lå til grunn for beslutningene på dette nivået var stor. Etske problemstillinger på dette nivået stiller således krav til god kjennskap til regler og direktiver, kunnskap og ikke minst god dømmekraft. Støtte internt i avdelingen og av sjefer ble trukket frem som viktig av offiserene på dette nivået.

4 Etske problemstillinger knyttet til maktanvendelse

Jeg vil i dette kapitlet fremheve noen av de viktigste funnene i undersøkelsen og drøfte dem opp i mot relevant teori og annen forskning slik det er beskrevet i kapittel 2. Gjennom svarene jeg fikk i intervjuene fremstod enkelte forhold ved operasjonskonteksten som mer sentrale enn andre relatert til profesjonsetikken. Den faktoren som utpekte seg som mest sentral var regler for maktanvendelse. Undersøkelsen peker således i retning av at problemstillinger knyttet til maktbruk er det som i størst grad har gitt offiserene etske utfordringer. Datamaterialet viser også at etske problemstillinger knyttet til maktanvendelse i stor grad handler om egen sikkerhet og forholdet til andre aktører i operasjonsmiljøet. Etske problemstillinger knyttet til maktanvendelse blir derfor fokus i den videre drøftingen. Avslutningsvis vil jeg på bakgrunn av empiriske funn i denne oppgaven, peke på områder der Forsvaret kan ha et forbedringspotensial og eventuelle områder der det behov for mer forskning i forhold til den militære profesjonsetikken.

4.1 Hva er ROE?

Siden regler for maktanvendelse har vist seg å ha stor betydning i undersøkelsen, anses det nødvendig å avklare nærmere hva ROE er før den videre drøftingen.

Rettslige aspekt ved bruk av militærmakt beskrives nærmere i *Jus og militærmakt*, en lærebok som primært tilbys soldater i førstegangstjeneste. NATOs definisjon av Rules of engagement eller engasjementsregler er: "(...) tillatelse til eller begrensninger for maktanvendelse i militære operasjoner gitt av kompetent myndighet." (Johansen & Staib 2009: 251).

Utformingen av ROE, eller regler for maktanvendelse påvirkes av flere faktorer. Folkeretten og nasjonale lover setter begrensninger for lovlig bruk av makt i militære operasjoner. Nasjonal lovgivning kan være juridisk, politisk eller operativt begrunnet. Engasjementsreglene må være hensiktsmessige og fleksible slik at militære styrker kan løse oppdraget. Nasjonale begrensninger bør derfor reduseres til et minimum slik at de ikke er til hinder for dette. ROE er bestemmende

for hvilke muligheter og begrensninger styrkene har i forhold til bruk av makt. I NATO er dette rammeverket angitt i MC 362/1. Med unntak av selvforsvar i fredstid er ROE det eneste godkjenningssgrunnlaget for styrkenes bruk av makt.

Ved utarbeidelse av ROE er det av betydning at avveininger foretas i forhold til behovet for tilstrekkelig makt for å løse pålagte oppdrag samtidig som de skal hindre overdreven maktbruk. For restriktive ROE kan virke handlingslammende på styrkesjefen, mens for løse ROE øker faren for maktmisbruk (Johansen & Staib 2009: 251-252).

4.2 Hva er årsakene til at rammer for maktanvendelse har stor betydning?

Årsaker til at maktanvendelse viser seg å ha stor betydning for respondentene i denne undersøkelsen kan være mange. En antagelse om at dagens operasjonskontekst slik den beskrives av blant annet Rupert Smith og i FFOD har stor betydning i forhold til dette er nærliggende å tro. Krigens endrede karakter slik Smith beskriver den i *On New Wars*, (Smith 2007) bekreftes langt på vei av respondentene i denne undersøkelsen.

Militære oppdrag går i stor grad ut på å anvende makt. Dette bekreftes av blant annet Huntington i *The Soldier and The State* som sier at den militære profesjon kjennetegnes av en spesiell ekspertise, statsmonopolisert vold til samfunnets beste (Huntington 1957). I FFOD fremheves at den militære profesjon er gjennomføring av operasjoner. Gjennomføring av operasjoner handler nettopp om bruk av makt styrt av politikerne (FFOD 2007) slik også Huntington hevder.

Forventninger respondentene hadde til at man skulle ut i en operasjon og løse militære oppdrag, og at disse forventningene i stor grad ble innfridd for samtlige respondenter, antas å ha hatt betydning. Dette er sannsynligvis også årsaken til at regler for maktanvendelse og etiske problemstillinger knyttet til bruk av makt har hatt stor betydning for offiserene i denne undersøkelsen.

Annen forskning på området viser at norske styrker på 90-tallet ble sendt ut som ordensstyrke, eller det militærsosiologen Morris Janowitz beskriver som *The constabulary force*, i boken *The Professional Soldier* (Janowitz 1960). Dette betydde at offiserer dro ut som politistyrker, slik Mæland også beskriver det i sin undersøkelse om norsk offisersmoral i Kosovo. Norske soldater skulle dermed utføre oppgaver de ikke var trent til. Manglende kompetanse, brist i offiserenes selvforståelse fordi man skulle løse politioppgaver og ikke militære oppdrag bidro i stor grad til at forventninger til tjenesten ikke ble innfridd. Forventninger som ikke ble innfridd gav seg blant annet utslag i at offiserene utviklet negative holdninger til lokalbefolkningen, som igjen i følge Mæland bidro til uheldig opptreden og økt maktbruk (Mæland 2004). Dette var også tilfelle i

Sandra Withworths undersøkelse av canadiske spesialstyrker i Somalia på 90-tallet men med et utfall som ble mer dramatisk enn i Kosovo (Withworth 2004).

Denne studien viser at norske offiserer i Faryab provinsen i Afghanistan i mye større grad løser militære oppdrag enn hva som har vært tilfelle i tidligere fredsoperasjoner. Dette betyr sannsynligvis at styrkene i større grad er forberedt på å takle etiske utfordringer knyttet til maktanvendelse enn tilfellet var i Kosovo og Somalia. Den profesjonsteoretiske modellen, slik den skisseres av Lunde i *Krigerkultur i en fredsnasjon* antyder at profesjonsetikken er dynamisk, og således vil kunne variere med flere faktorer, som blant annet funksjon eller oppdrag (Lunde 2009: 174-175). Dette viser at oppdraget styrkene skal løse kan ha betydning for profesjonsetikken. Andre avdelinger i Faryab provinsen med andre funksjoner enn offiserene i denne undersøkelsen kan dermed oppleve dette forskjellig. At forventninger offiserene hadde til tjenesten i stor grad ble innfridd antas på bakgrunn av dette å ha hatt betydning for hvordan man løste oppdraget og etikken i styrkene. Gjennomføring av operasjoner i denne operasjonskonteksten ser ut til å ha stort fokus på maktanvendelse nettopp fordi man er ute i en operasjon der man som offiserer skal løse militære oppdrag. Etske problemstillinger knyttet til maktanvendelse får dermed stor betydning.

4.3 Hvilken betydning har ROE for profesjonsetikken?

Undersøkelsen viser at samtlige respondenter var fornøyd med ROEene de hadde å forholde seg til. Dette fordi de var robuste, fleksible og ga tilstrekkelig rom for bruk av makt. Hvilken betydning har så denne robustheten og fleksibiliteten for de norske styrkene?

På den ene siden uttrykker flere av respondentene at ROEene var bra fordi de i stor grad bidro til egen sikkerhet. Styrkenes sikkerhet er fra politisk hold et prioritert område og handler i stor grad om legitimitet. Nulltoleranse i forhold til tap av personell er også noe Rupert Smith nevner som en av trendene i krigens endrede karakter. Politikernes usikkerhet i forhold til støtte i befolkningen nevnes som en av grunnene til dette (Smith 2007). På bakgrunn av dette kan man si at robuste ROEer er nødvendig for å ivareta styrkenes sikkerhet. Samtidig betyr robustheten at engasjementsreglene gir offiserene større handlingsrom, noe som stiller store krav til de vurderinger og beslutninger offiserene må ta i operasjonsområdet. Til tross for dette handlingsrommet kan det likevel virke som ROEene bidro til å skape en viss trygghet hos respondentene. Flere av respondentene uttalte at *"det å ha noe i ryggen," "at man ikke trengte å være redd for å gjøre feil,"* eller *"det å vite at man hadde loven på sin side når man havnet i kamphandlinger"* var viktig. I pliktetikken er det regler som avgjør hvorvidt en handling er etisk akseptabel eller ikke (Lunde 2009). I en militær operasjon vil disse forpliktelsene komme til

uttrykk gjennom blant annet operasjoners rettslige rammer som folkeretten og krigens folkerett. Mandat fra FN og ROE, vil også være styrende (FFOD 2007).

I følge pliktetikken kan man således si at det å handle innen gitte rammer er etisk forsvarlig (Nyeng 1999). Undersøkelsen viser at samtlige respondenter var opptatt av å holde seg innenfor gjeldende regler, og pliktetikken kan derfor sies å ligge til grunn. Dersom ROE og pliktetikken alene legges til grunn ved bruk av makt kan det ligge en viss fare i dette. Fleksibiliteten og robustheten i ROEene kan i gitte situasjoner føre til overdreven maktbruk eller maktmissbruk dersom hele handlingsrommet benyttes og ikke noe annet ligger til grunn for å begrense dette. Offiserene uttrykte at robustheten i ROEene gjorde at det ikke alltid verken var etisk forsvarlig eller nødvendig å utnytte dette handlingsrommet fullt ut.

I følge respondentene betydde dette handlingsrommet at egne vurderinger også var nødvendig. På bakgrunn av dette er forhold knyttet til vurderinger rundt bruk av makt innenfor ROEenes mandat svært sentrale i respondentenes svar. Å feilvurdere ved enten å bruke for lite makt eller ved å ty til overdreven bruk av makt kunne få store konsekvenser. På den ene siden kan det å unnlate å bruke makt, eller bruke for lite makt gå ut over egen sikkerhet. På den andre siden kan det å benytte unødig makt eller feil type maktmiddel øke faren for tap av sivile liv som skal beskyttes.

Dette betyr at offiserene i tillegg til å vurdere hvilke handlinger som skulle iverksettes, i stor grad også måtte vurdere hvilke konsekvenser valg av handlinger kunne medføre.

Konsekvensetikken handler i stor grad om å foreta valg mellom forskjellige alternativer. Den fokuserer i stor grad på menneskes evne til å reflektere over ulike handlingsalternativers konsekvenser (Nyeng 1999). Datamaterialet viser at vurdering av hvilke handlinger som bidro til ønskelig utfall var viktig for offiserene. På bakgrunn av dette kan det hevdes at konsekvensetikken hadde betydning for vurderinger om bruk av makt i denne undersøkelsen. Dette har sannsynligvis bidratt til at man i større grad handlet etisk forsvarlig i det handlingsrommet ROEene ga.

I hvor stor grad den enkelte gjorde egne vurderinger og tok selvstendige beslutninger varierte. Funn i undersøkelsen kan tyde på at ansvar og kompleksitet økte i forhold til grad og stilling. Offiserene på lavere nivå uttrykte at ROEene i tillegg til å være robuste og fleksible også var klare og tydelige. Dette henger sannsynligvis sammen med at ordrer som ble gitt i forkant av hvert oppdrag i følge respondentene både var klare og godt informert. I tillegg ser det ut til at

man i stor grad støttet seg på sjefer. Dette har sannsynligvis bidratt til å innsnevre handlingsrommet ROEene ga, og undersøkelsen peker dermed i retning av at man på dette nivået i mye større grad var styrt enn offiserer på høyere nivå. Offiserene på høyere nivå i undersøkelsen uttrykte at de hadde stor handlefrihet. Dette medførte at de i stor grad foretok egne vurderinger og fattet selvstendige beslutninger.

Dette er langt på vei i tråd med Forsvarets ledelsesfilosofi der fundamentet er oppdragsbasert ledelse. Ledelsesfilosofien baserer seg blant annet på at myndighet desentraliseres så langt ned i organisasjonen som det er mulig og forsvarlig (FFOD 2007).

Nødvendig ballast i form av erfaring, utdanning og god dømmekraft vil være relevant i denne sammenhengen, og trekkes frem i FFOD som viktig når beslutninger skal tas (FFOD 2007). Holdninger som respekt og ærlighet er personlige egenskaper respondentene trekker frem som viktige i forhold til det å være en profesjonell. Dette kan sies å være egenskaper som bidrar til at offiserene handler etisk riktig i krevende situasjoner. I dydsetikken vektlegges menneskets karakteregenskaper, og det er disse som avgjør hvordan man handler i ulike situasjoner. Å utføre en handling ut fra de rette karakteregenskaper er det som har verdi i et dydsetisk perspektiv (Nyeng 1999). Personlige egenskaper respondentene trekker frem som viktige peker i retning av at dydsetikken, som Mæland etterlyser i sin undersøkelse om norsk offisersmoral i Kosovo (Mæland 2004), har større betydning for respondentene i denne undersøkelsen. At dydsetikken i større grad legges til grunn for vurderinger og beslutninger knyttet til maktanvendelse, bidrar sannsynligvis til at offiserene i større grad handler etisk riktig i vanskelige situasjoner. Samtlige offiserer i undersøkelsen uttrykte at de måtte foreta egne vurderinger og fatte selvstendige beslutninger i gitte situasjoner. At ansvaret og kompleksiteten økte med grad og stilling er således i tråd med oppdragsbasert ledelse slik den beskrives i FFOD. Uforutsette hendelser, stridssituasjoner og at kontakt med sjefen ikke alltid var mulig, var situasjoner som ble trukket frem av offiserene på lavere nivå. Denne uforutsigbarheten kan bety at omgivelsene som råder i operasjonsområdet krever en dynamisk organisasjonsform som kan tilpasse seg de til enhver tid rådende omstendigheter, slik oppdragsbasert ledelse har til hensikt. Dette støttes av kontingensteorien som sier at omgivelsene har stor betydning for en organisasjon både i forhold til struktur og ledelse. Forekommer kompleksitet i kombinasjon med dynamiske omgivelser, slik det kan se ut som for styrkene i Faryab provinsen, vil en spesialisert og desentralisert prosjektorganisasjon være mest hensiktsmessig i følge kontingensteorien (Pikkala 2005). Den

tillitten som gis og de krav som stilles til offiserene gjennom Forsvarets ledelsesfilosofi vil da også være en del av operasjonskonteksten og antas å ha stor innvirkning på profesjonsetikken.

4.4 Hvilke etiske utfordringer medfører ROEene?

Selv om ROE i mange sammenhenger tillot bruk av makt var det i følge respondentene ikke alltid nødvendig eller etisk akseptabelt å utnytte dette handlingsrommet. Vurderinger var nødvendig fordi, *”dette med maktbruk var en fin balansegang”*.

Etiske problemstillinger knyttet til egen sikkerhet og andre aktører i operasjonsmiljøet ser i følge undersøkelsen ut til å ha gitt de største utfordringene i dette handlingsrommet. Av andre aktører ble sivilbefolkningen, afghanske samarbeidspartnere, andre ISAF styrker og fienden trukket frem som utfordrende.

4.4.1 Egen sikkerhet

Egen sikkerhet ser ut til å være det som veide tyngst i vurderinger og beslutninger om bruk av makt. På den ene siden uttrykker offiserene at man hadde en restriktiv holdning til maktbruk, der positiv identification (PID) av fienden var nødvendig. Samtidig uttrykte flere av respondentene at de aldri ville nøle med å bruke makt dersom eget eller andres liv stod i fare. Retten til selvforsvar eksisterer uavhengig av ROE og er hjemlet i MC 362/1 for NATO-ledede styrker. Doktrinen beskriver selvforsvar som retten til å forsvare seg med nødvendig og tilpasset maktbruk. Dette inkluderer også bruk av dødelig makt for å forsvare NATO-styrker mot angrep eller umiddelbare angrep (MC 362/1). Respondentenes uttalelser om at man aldri nølte med å bruke makt dersom eget eller andres liv stod på spill, betydde likevel at egen sikkerhet måtte vurderes opp mot den trusselen man stod overfor. En fiende som ikke var uniformert ser ut til å ha skapt etiske utfordringer i denne sammenhengen. Det å identifisere fienden som blendet inn med sivilbefolkningen kunne i følge respondentene være vanskelig. Vurderinger og beslutninger om maktbruk måtte vurderes både mot egen sikkerhet og faren for tap av sivile liv som i følge folkeretten skal beskyttes.

I denne sammenhengen vil egenskaper respondentene pekte på som viktige i forhold til det å være profesjonell ha betydning. Faglig dyktighet sammen med holdninger til jobben man skulle utføre, respekt, lojalitet og ærlighet ble sett på som viktig.

Dette er også egenskaper som vektlegges i den militære profesjon. Spesielt trekkes fellesskapet frem som viktig, der verdier og holdninger som blant annet styrker kameratskap og lojalitet er avgjørende (FFOD 2007). Betydningen av å få alle med hjem etter oppdrag, fokus på mental bearbeidelse når man hadde vært i kamp viser at dette er egenskaper som i stor grad ble vektlagt.

Dette peker i retning av at den militære profesjonsidentiteten og dermed også profesjonsetikken vektlegges av offiserene i denne undersøkelsen.

Dydsetikken fokuserer på karakteregenskaper som bidrar til at mennesker handler ut fra rette følelser. Disse karakteregenskapene skal utgjøre permanente trekk dersom de skal ha verdi, og nøling blir sett på som moralsk umodenhet som må overvinnes (Nyeng 1999). Selv om avveininger kunne være utfordrende, nølte man likevel ikke når egen sikkerhet stod i fare. Slike karaktertrekk ser derfor ut til å ha hatt betydning når styrkenes sikkerhet skulle ivaretas.

Det ser dermed ut til at Forsvaret nå har større fokus på dydsetikken, slik Mæland etterlyser i sin undersøkelse fra Kosovo (Mæland 2004).

4.4.2 Aktører

Aktører med andre holdninger til bruk av makt var i følge respondentene en stor utfordring. Kompleksiteten i dagens multinasjonale operasjoner som også består av non-state grupperinger er en del av dagens operasjonskontekst i følge Rupert Smith. Ulikheter mellom grupperingene skaper utfordringer (Smith 2007).

Av andre ISAF styrker trekkes amerikanske styrker frem som *"lettere på avtrekkeren"* enn norske styrker. I følge respondentene kunne dette skape problemer. Disse utfordringene var likevel overkommelig, fordi det handlet om å ha kunnskaper om andre styrkers handlemåte og holdninger. At andre ISAF styrker opptrer annerledes enn norske styrker viser at handlingsrommet i ROE-ene gir rom for vurderinger. At man handler ulikt betyr at slike vurderinger er subjektive. Dermed får kunnskap, holdninger og egen dømmekraft betydning.

Afghanske samarbeidspartneres holdninger til maktbruk trekkes frem som problematisk av respondentene i undersøkelsen. Samarbeidet med sikkerhetsstyrken (ANSF), Politiet (ANP) og den afghanske hæren (ANA) kunne være utfordrende. Dette fordi man ikke forholdt seg til ROE og heller ikke var særlig grundig i sine vurderinger før maktmidler ble tatt i bruk. Denne tildels ukritiske maktbruken kunne ofte i følge respondentene gå ut over uskyldige sivile. Holdninger til andre, egen dømmekraft og etiske vurderinger er noe Mæland fremhever i sin undersøkelse fra Kosovo. Dette er kvaliteter han mener får stor betydning, spesielt i forhold til maktanvendelse, nettopp fordi ROE gir rom for vurderinger (Mæland 2004). Denne undersøkelsen indikerer at dette er kvaliteter som vektlegges og har fokus.

Selv om undersøkelsen peker i retning av at offiserene i stor grad støttet seg på ROE og at konsekvenser i forhold til bruk av makt ble vurdert, viser undersøkelsen at offiserene i tillegg var opptatt av å handle riktig ut i fra egne vurderinger. Likevel kan det ligge en viss fare i å

samarbeide med aktører som ikke følger rammer og regler for maktbruk. Kompleksitet og uforutsigbarhet kan føre til at styrkene påvirkes av andre. For offiserene i denne undersøkelsen ser det imidlertid ut som om dette har hatt motsatt virkning ved at man heller forsøkte å dempe unødvendig og ulovlig maktbruk. Dette kan peke i retning av at holdninger og egen dømmekraft som vektlegges i den militære profesjonsidentitet (FFOD 2007) er godt forankret hos offiserene i denne undersøkelsen. Slike kvaliteter vektlegges også i dydsetikken, (Nyeng 1999). Offiserene i undersøkelsen uttrykte at de alltid foretok egne vurderinger, og aldri tillot bruk av makt på bakgrunn av andres vurderinger og handlemåte. At man i visse sammenhenger, som undersøkelsen viser, også valgte å operere fysisk adskilt fra enkelte afghanske styrker fordi man ikke ville assosieres med deres opptreden styrker denne antagelsen. Betydningen av å handle riktig på bakgrunn av egne refleksjoner kommer også til uttrykk gjennom svar fra respondentene i forhold til hvordan rammene for maktbruk var, sett i forhold til egen samvittighet. Kun en av respondentene uttrykte at dette kunne være problematisk i enkelte situasjoner. Dette handlet om at man tillot for lite makt i forhold til oppdragets art og egen sikkerhet. Øvrige respondenter, med unntak av en uttrykte at rammene for maktbruk sammen med refleksjoner og egne vurderinger bidro til at dette stort sett var uproblematisk. Respondenten som uttrykte at han ikke så behovet for egne refleksjoner og vurderinger, uttrykte seg slik: *"Nei, egentlig ikke. Helt clean cut. Det var som jeg sa, rammene der, nei de er egentlig midt i blinken for det vi skulle gjøre."* Med dette antas at han mente at ROE-ene alene var dekkende for bruk av makt. At denne offiseren var på lavere nivå, hadde et langt lerret med deltakelse i internasjonale operasjoner, og i tillegg har vært ute av Forsvaret i en periode antas å ha betydning for svaret. Det økte fokuset etikken har fått i Forsvaret hjemme de senere år, der verdigrunnlaget bygger på at opplæring og refleksjoner i hverdagen skal bidra til å skape et etisk fundament som ligger til grunn i internasjonale operasjoner ser ut til å ha betydning (Forsvarets overkommando 1998: 9). Handlingsplan for holdninger, etikk og ledelse i Forsvarssektoren (HEL) som ble utgitt for første gang i 2006 beskriver også viktigheten av fokus på etikken hjemme som fundament i internasjonale operasjoner. Her vektlegger Forsvarsministeren i forordet kjerneverdiene respekt, ansvar og mot. Videre sier hun at handlingsplanen går ut på å skape bevissthet rundt holdninger og etikk i organisasjonen. De karaktertrekk vi velger å dyrke frem får her stor betydning (HEL 2009). Fravær fra tjenesten hjemme over tid kan derfor vise seg å ha hatt betydning i forhold til denne tilsynelatende mangelen på refleksjon. Dette kan peke i retning av at det etiske fundamentet som bygges hjemme og økt fokus på profesjonsetikk de senere år har bidratt i positiv retning. Økt fokus på profesjoner og dermed også profesjonsetikk de senere år er også i

tråd med den generelle samfunnsutviklingen slik den beskrives i boken *Profesjonsetikk* (Christoffersen 2005).

Forsvarets ledelsesfilosofi og et komplekst operasjonsmiljø der små og store vurderinger og beslutninger tas på alle nivåer vil sannsynligvis kreve både rammer og regler, sammen med god dømmekraft og faste karaktertrekk når beslutninger fattes. De tre etiske hovedteoriene slik Lunde uttrykker det i *Etikk og militærmakt* belyser ulike perspektiver og gir derfor ulike perspektiv og ulike metodikk i vurderingen av etiske spørsmål, noe som gjør at konklusjonene kan bli forskjellige. Disse teoriene er ikke gjensidig utelukkende, men heller komplementære (Lunde 2009). Dette kan bety, som funn i denne undersøkelsen også antyder, at militær profesjonsetikk i dagens operasjonskontekst krever mer enn én etisk teori når vanskelige problemstillinger av etisk karakter skal løses.

4.5 Hva bidrar til at norske offiserer handler etisk forsvarlig?

4.5.1 Etikkundervisning og refleksjon

Selv om forberedelsene isolert sett ikke er en del av operasjonskonteksten, fremkom det viktige forhold i undersøkelsen som gjør det relevant at dette også belyses.

Samtlige respondenter i undersøkelsen gjennomførte etikkundervisning før de deployerte. Etikkundervisningen var i følge respondentene både begrenset i omfang og til dels overfladisk. Diskusjoner og refleksjoner knyttet til maktanvendelse og problemstillinger relatert til dette ser likevel ut til å ha fått stor oppmerksomhet. I tillegg uttrykte respondentene at undervisningen sammen med diskusjoner og egne refleksjoner i stor grad bidro i forhold til de etiske problemstillinger man møtte ute. Dette kan tyde på at undervisningen som ble gjennomført har vært tilpasset den operasjonskonteksten offiserene møtte i operasjonsområdet. Svar fra respondentene kan også tyde på at undervisningen som ble gitt i oppsettingsperioden har påvirket videre diskusjoner og refleksjoner. At forberedelsene viser seg å ha vært tilpasset operasjonskonteksten kan også ha hatt betydning for de forventninger offiserene hadde før de deployerte. Realistiske forventninger beskrives innledningsvis i dette kapitlet og antas å ha hatt stor betydning.

4.5.2 Etikk integrert i avdelingsvis trening

I følge respondentene var etiske problemstillinger i varierende grad en integrert del av den avdelingsvise treningen de gjennomførte før deployering. I den grad etikk var en integrert del av denne treningen ser det også her ut som etiske problemstillinger knyttet til maktanvendelse har hatt størst fokus. Respondentenes svar spriker her fra at etiske problemstillinger har hatt stort fokus til at dette ikke har vært en del av denne treningen overhode. Flere av respondentene ga

uttrykk for at det ikke fantes noe enhetlig opplegg fra Forsvarets side. Dette er sannsynligvis årsaken til de store variasjonene. Flere uttrykte ønske om et overordnet undervisningsopplegg som skisserer hva slik undervisning skal bestå av, og hvilke etiske problemstillinger som bør implementeres og trenes. Slik opplegget var for respondentene i denne undersøkelsen ble graden av integrering i stor grad avhengig av de enkelte sjefer som hadde ansvaret i oppsettingsperioden.

Respondentene fra de avdelinger hvor etikken var integrert i den praktiske treningen, gav uttrykk for at man hadde stort utbytte av dette. Sannsynligvis var dette nyttig fordi det bidro til et erfaringsgrunnlag når respondentene stod overfor tilsvarende situasjoner i operasjonsområdet. Praktisk trening gjennom caser der etiske problemstillinger var integrert vil sannsynligvis kunne bidra når man tar beslutninger som enkeltperson, samtidig som det vil bidra til avdelingsvis gevinst ved at man sikrer et visst erfaringsgrunnlag i avdelingen. Samtlige offiserer uttrykte at de ikke følte usikkerhet i forhold de vurderinger og beslutninger de tok, men at støtte fra sjefer og internt i avdelingen likevel hadde stor betydning når beslutninger ble tatt. Dette tyder på at denne treningen også hadde en positiv effekt på den avdelingsvise beslutningskjeden.

Undersøkelsen viser at operasjonskonteksten i Faryab provinsen er kompleks og at etiske problemstillinger både har relevans og er vanskelig. Avdelingsvis trening der etiske problemstillinger er implementert kan sannsynligvis bidra til å skape en kultur og et fellesskap der man støtter hverandre slik at riktige avveininger og avgjørelser tas i vanskelige situasjoner. I følge respondentene stod refleksjoner og diskusjoner rundt etiske problemstillinger også på dagsorden ute i operasjonsområdet. Dette vil igjen kunne ha positiv betydning for etikken i styrkene, fordi man bygger videre på et fellesskap der etikken sitter i ryggraden i alle sammenhenger. På denne måten vil man sannsynligvis unngå at ukultur som negative holdninger til fienden, lokalbefolkningen eller samarbeidspartnere får utvikle seg med påfølgende konsekvenser slik tilfellet var for blant annet de canadiske spesialstyrkene i Somalia og norske offiserer i Kosovo.

4.5.3 Evaluering etter hjemkomst

Forsvaret gjennomfører per dags dato ingen form for felles evaluering etter hjemkomst.

Respondentene uttrykte at de ikke følte noe behov for dette, fordi dette ivaretas ute i operasjonen. Evalueringer ble i følge respondentene gjennomført etter hvert oppdrag, i tillegg til at enkelte også hadde gjennomført en større evaluering helt i slutten av kontingenten. Den beste måten å evaluere eller reflektere rundt etiske problemstillinger i følge respondentene var sammen med kamerater og sjefer som har vært ute på samme oppdrag og som delte de samme

opplevelsene. Samtidig uttrykker flere av offiserene at de også benytter nettverket og kameratskapet de har bygget ute etter at de har kommet hjem. Det kan derfor ikke utelukkes at det er et visst behov for felles evaluering og refleksjon etter hjemkomst. Dette kunne da også fange opp de som slutter i Forsvaret etter hjemkomst.

At offiserene følte seg mer komfortabel med å reflektere rundt dette med kamerater og sjefer i avdelingen er forståelig. At nytteverdien for den enkelte også ble ansett som større når man reflekterte og evaluerte etiske problemstillinger med andre som hadde opplevd det samme er også sannsynligvis riktig. Samtidig vil det kunne være viktig for Forsvaret å fange opp både hvilke etiske utfordringer offiserene møter ute, hvordan disse håndteres og ikke minst hvordan dette påvirker personellet. Slike erfaringsoverføringer vil kunne benyttes i forbedringsprosesser relatert til en enda mer målrettet utdanningen hjemme. I tillegg vil dette også kunne bidra til å videreutvikle kulturen i Forsvaret og gi profesjonsetikken en enda sterkere forankring. Dette vil også kunne bidra til å hindre at det utvikles ukulturer i styrkene slik tidligere undersøkelser har vist. Sist men ikke minst vil dette kunne bidra til å sikre at den etiske og moralske standard i de norske styrkene opprettholdes og bidrar til at man handler etisk riktig også i fremtiden.

5 Avslutning

5.1 Konklusjon

Denne undersøkelsen viser at maktanvendelse er en viktig faktor i operasjonskonteksten i Faryab provinsen i Afghanistan. Dette er trolig også den faktoren som påvirker profesjonsetikken i styrkene mest. Her står engasjementsreglene sentralt fordi de gir offiserene stort handlingsrom. Dette stiller igjen store krav til offiserene fordi etiske problemstillinger i stor grad påvirker vurderinger og beslutninger.

Denne studien viser også at operasjonskonteksten i Afghanistan er kompleks og har mange fasetter. Til tross for denne kompleksiteten tyder undersøkelsen på at Forsvaret forbereder sine offiserer godt gjennom relevant opplæring og trening som er tilpasset operasjonskonteksten. Denne relevansen sikrer at offiserenes forventninger til tjenesten innfris til tross for denne kompleksiteten. At forventninger til tjenesten i stor grad ble innfridd for offiserene i denne undersøkelsen, har sannsynligvis hatt betydning for hvordan de løste oppdraget, inkludert etiske problemstillinger som har stor betydning i dagens operasjonskontekst. Dette betyr igjen at Forsvaret i denne sammenheng har maktet å etablere en "rød tråd" fordi forberedelser, gjennomføring og evaluering i stor grad henger sammen og gir et godt grunnlag for læring og forbedringsprosesser. Den økte betydningen etikken har fått i Forsvaret generelt, og i internasjonale operasjoner spesielt, kan derfor sies å ha hatt stor betydning. Dette kommer blant

annet tydelig frem i forhold til de refleksjoner og den dømmekraft offiserene i denne undersøkelsen legger for dagen når etiske dilemmaer i forhold til blant annet bruk av makt ble vurdert. Dette betyr ikke at det ikke finnes forbedringspotensial. Forsvaret må fortsatt sørge for at profesjonsetikken blir en integrert del av tjenesten hjemme slik at offiserer som skal tjenestegjøre i internasjonale operasjoner i tillegg til regler og plikter har en utviklet og moden dømmekraft som er regnet som et fundament i den militære profesjon (FFOD 2007).

5.2 Anbefalinger

Funn i denne undersøkelsen viser at den økte betydningen etikken har fått for våre styrker sannsynligvis har hatt stor betydning for respondentene. Undersøkelsen viser også at den komplekse operasjonskonteksten i Faryab provinsen stiller store krav til offiserene i forhold til etiske avveininger ved bruk av makt. Kompleksiteten og dermed kravene som stilles til offiserene ser også ut til å øke med grad. Det vil derfor være av stor betydning at Forsvaret fokuserer på de områder man har et forbedringspotensial med tanke på videre implementering av profesjonsetikken.

Denne undersøkelsens omfang vil imidlertid være for lite til å konkludere i noen retning i forhold til dette. Likevel tyder funn i oppgaven på at det er områder hvor Forsvaret kan ha et forbedringspotensial. Disse områdene anbefales å undersøkes nærmere for å avdekke om det er behov for endringer og eventuelt utrede hvilke tiltak som bør gjennomføres.

Den avdelingsvise treningen som ble gjennomført før deployering er et av områdene undersøkelsen avdekket mulige svakheter ved. I følge respondentene var etiske problemstillinger i varierende grad integrert i treningen. Dette fordi Forsvaret ikke har noe standardisert undervisningsopplegg som styrer hva denne opplæringen skal inneholde, eller hvordan den skal gjennomføres. Slik den gjennomføres i dag blir innholdet og graden av implementering av etikk avhengig av offiserene som har ansvaret for denne treningen. Flere av respondentene uttrykte behov for et undervisningsopplegg som var styrende for etikken som bør inn i denne treningen. Standardisering av denne treningen med tanke på integrering av etikk, vil bidra til at alle som skal ut i internasjonal tjeneste får den samme treningen, samtidig som det sikrer at viktige problemstillinger i forhold til den aktuelle operasjonskonteksten blir dekket. I tillegg vil det sannsynligvis også bidra som støtte i planleggingen og gjennomføringen for de sjefer som har ansvaret for slik trening.

Et annet område Forsvaret bør undersøke nærmere er i forhold til å etablere en felles evaluering etter hjemkomst. Her bør etikk og etiske problemstillinger har fokus. Ut fra respondentenes svar ble slike evalueringer godt ivaretatt i operasjonsområdet, og behovet fra respondentenes side så

ikke ut til å være tilstede. Likevel kan det vise seg å være en gevinst for Forsvaret å gjennomføre slike evalueringer. Dette fordi man vil kunne få en helhetlig erfaringsoverføring som igjen kan bidra til blant annet å velge fokusområder eller forbedre opplæring og utdanning. Slik denne erfaringsoverføringen er i dag, i følge respondentene, kan den virke tilfeldig.

Offiserene som tjenestegjør eller har tjenestegjort i Afghanistan får en hel annen føling med profesjonsetikk enn tilfellet er for deres kolleger som aldri har hatt disse erfaringene. Den type operasjoner de norske styrkene deltar i, og den komplekse operasjonskonteksten de opererer i, gir dette personellet en unik erfaring med den militære profesjonsetikken i praksis. Det er derfor av vital betydning at dette personellet får bidra til å rotfeste holdningsskapende arbeid og den norske militære profesjonsetikken i fremtiden.

Vedlegg A

- Christoffersen, S. A. (Red.). (2005). *Profesjonsetikk. Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Edstrøm, H., Lunde, N. T. & Matlary, J. H. (Red.). (2009). *Krigerkultur i en fredsnasjon*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Forsvarsdepartementet (2009). *Handlingsplan for holdninger, etikk og ledelse*. Revidert handlingsplan for forsvarssektoren for perioden 2009-2012. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- Forsvarsstaben (2007). *Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD)*. Oslo: Forsvarsstaben.
- Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state. The theory and politics of civil-military relations*. Cambridge, MA: Belknap Harward
- Jacobsen, D. I. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?* Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Lunde, N. T. & Matlary, J. H. (Red.). (2009). *Etikk og militærmakt*. Oslo: Gyldendal.
- Matlary, J. H. & Østerud, Ø. (Red.). (2005). *Mot et avnasjonalisert forsvar?* Oslo: Abstrakt forlag.
- MC 362/1. North Atlantic Military Committeel. NATO Rules of Engagement. 30. Juni 2003.
- Mood, R. (2005). Skadeskutt idealisme – respons. *Pacem*, 8(1), 19-23.
- Mæland, B. (2004). *Skadeskutt idealisme. Norsk offisersmoral i Kosovo*. Bergen: Eide forlag.
- Nyeng, F. (1999). *Etiske teorier – en systematisk fremstilling av syv etiske teoriretninger*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Pikkala, S. (2005). Kontingensteori – fange av eller tilpasning til omgivelsene? I H. Baldersheim & L. E. Rose (Red.), *Det kommunale laboratorium. Teoretiske perspektiver på lokal politikk og organisering*. Bergen: Fagbokforlaget.

Vedlegg A

Smith, R. (2007). Thinking about the utility of force in war amongst the people. I: J. A. Olsen (Ed.), *On New Wars*. Oslo: IFS.

St. prp. nr 42 (2003-2004), dvs.: Forsvarsdepartementet. (2004). *Den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005-2008*.

Syse, H. (2003). *Rettferdig krig? Om militærmakt, etikk og idealer*. Oslo: Aschehoug.

Whitworth, S. (2004). *Men, militarism & UN peacekeeping. A gendered analysis*. London: Lynne Rienner publishers.

Nettbaserte kilder

Forsvarets overkommando (1998, mai). Forsvarets verdigrunnlag. Lokalisert 14. mai 2010.

http://www.mil.no/multimedia/archive/00062/Forsvarets_verdigrun_62606a.pdf.

Forsvaret (2009, 14. august). Meymaneh, kapittel 5. Lokalisert 16. mai 2010.

<http://www.mil.no/start/article.jhtml?articleID=186028>

Forsvarets operative hovedkvarter (oppdatert 2008 4. februar). De norske avdelingene i Afghanistan. Lokalisert 18. mai 2010.

<http://www.mil.no/fol/afg/start/styrken/>

Vedlegg B

Informasjonsskriv, masteroppgave ved Forsvarets stabsskole

Jeg er masterstudent ved Forsvarets stabsskole og jobber nå med den avsluttende masteroppgaven. Den konkrete problemstillingen jeg jobber med er:

Hvilken betydning har operasjonskonteksten for profesjonsetikken i de norske styrkene i Afghanistan?

Hensikten med oppgaven er å få frem hvilken betydning operasjonsmiljøet og rammene for operasjonen i Afghanistan har for profesjonsetikken i de norske styrkene. Nærmere bestemt ønsker jeg å belyse hvilke utfordringer de militære styrkene står overfor i Faryab provinsen, og hvilken betydning dette kan ha for etikken i styrkene. Undersøkelsen søker dermed å belyse det mer overordnede saksfeltet om operasjonskontekstens betydning for utformingen av den militære profesjonsetikken.

For å finne ut av dette, ønsker jeg å intervju 7-9 personer som har tjenestegjort i de norske Faryab provinsen i tidsrommet 2008-2009.

Spørsmålene vil i hovedsak dreie seg om følgende tema. Opplæring og refleksjoner rundt etiske spørsmål som kan være aktuelle for de norske styrkene i Afghanistan. Videre kommer jeg også innom spørsmål relatert til maktanvendelse, som anses å være sentralt i forhold til etiske problemstillinger i en militær operasjon. Spørsmål rundt organiseringen av styrkene tas også opp. Her kommer jeg inn på både struktur og ledelse for å avdekke i hvilken grad omgivelsene kan påvirke, og eventuelt hvilken betydning dette har for profesjonsetikken. Forsvarets ledelsesfilosofi vil være sentral i denne sammenhengen.

Jeg vil benytte båndopptaker og ta notater underveis, mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta 1-1,5 timer, og vi blir sammen enige om tid og sted.

Det er frivillig å være med og du kan trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg bli anonymisert (slettet). Opplysninger vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kjenne seg igjen i den ferdige oppgaven. Lydopptak og transkribert intervju oppbevares hos Forsvarets stabsskole etter 26.5.2010 så lenge det er nødvendig i forhold til skolens eksamensreglement. Hensikten er å sikre sporbarhet til kildene. Alle opplysninger slettes etter 26.5.2015 av Forsvarets stabsskole.

Vedlegg B

Dersom du ønsker å delta i undersøkelsen ved å la deg intervju, er det fint om du kan underskrive den vedlagte samtykkeerklæringen og returnere den til meg.

Dersom det er noe du lurer på kan du kontakte meg på telefonnummer 922 08 629 eller sende email til asondov@fhs.mil.no

Du kan også kontakte min veileder oberstløytnant Nils Terje Lunde på telefonnr. 23 09 36 13.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen

Ann Karin Sondov

Stormyrvegen 23

2005 Rælingen

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt informasjon om studien av operasjonskontekstens betydning for profesjonsetikken i de norske styrkene i Afghanistan og ønsker å stille til intervju.

Dato _____

Signatur _____

tlfnr _____

Vedlegg C

Intervjuguide

5.3 Hensikt

Hensikten med intervjuet er å få frem hvilken betydning operasjonsmiljøet og rammene for operasjonen i Afghanistan har for profesjonsetikken i de norske styrkene. Nærmere bestemt ønsker jeg å belyse hvilke utfordringer de militære styrkene står overfor i Faryab provinsen, og hvilken betydning dette kan ha for etikken i styrkene. Undersøkelsen søker dermed å belyse det mer overordnede saksfeltet om operasjonskontekstens betydning for utformingen av den militære profesjonsetikken.

I denne oppgaven jobber jeg med følgende problemstilling:

”Hvilken betydning har operasjonskonteksten for profesjonsetikken i de norske styrkene i Afghanistan?”

5.4 Bakgrunn

Alder

Grad

Forsvarsgren

Sivil utdanning

Militær bakgrunn og utdanning

Tidligere internasjonal tjeneste

Avdeling i denne operasjonen

Stilling i denne operasjonen

5.5 Introduksjon

Kan du kort si litt generelt rundt oppdraget som skulle løses i Faryab provinsen?

Hvilke oppgaver skulle løses i din avdeling?

Hvilke forventninger hadde du til tjenesten før avreise, og i hvilken grad ble forventningene innfridd?

Hva mener du var de største utfordringene i løpet av din tjenestetid?

5.6 Bakgrunn om temaet

Disse spørsmålene benyttes for å gi litt mer informasjon i forhold til hva jeg er ute etter å få svar på i oppgaven.

- Hva mener du er de viktigste faktorene i operasjonskonteksten?

Vedlegg C

I denne studien er rammene for virksomheten og operasjonsmiljøet det som utgjør operasjonskonteksten. Iht FFOD er dette:

Overordnede lover, rammer, retningslinjer:

Dagens konfliktspekter, politiske, folkerettslige, etiske og teknologiske rammer

Operasjonsmiljøet:

Fysisk miljø: (geografi, klima, infrastruktur)

Aktører: (fiendtlige styrker, sivile organisasjoner, enkeltaktører, lokalbefolkning, media)

- Hvilke egenskaper mener du er viktige i forhold til det å være profesjonell?

5.7 Spørsmålene

Opplæring og refleksjon

- Hadde du/dere noen form for etikkundervisning før avreise?
- Hva gikk denne undervisningen ut på?
- Ble etiske problemstillinger diskutert mellom personellet?
- Synes du undervisning og diskusjoner rundt etiske problemstillinger var relevant for tjenesten i Afghanistan? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hva med evaluering etter hjemkomst. Ble det reflektert rundt etiske problemstillinger man opplevde i løpet av tjenesten? På hvilken måte?

Maktanvendelse:

- Synes du rammene for bruk av makt var relevante i forhold til den tjenesten du/dere skulle utføre? Reflekter – for mye maktbruk/for lite maktbruk.
- Hvordan opplevde du at rammene for maktbruk var sett i forhold til egen samvittighet? Noe du syntes var problematisk?
- Opplevde du noen gang at det var problematisk at andre aktører i operasjonsområdet hadde andre regler eller holdninger til dette med bruk av makt?

Organisasjon og ledelse

- Hvor godt mener du overordnede målsetninger med operasjonen var kjent for deg selv og andre? Hvilken betydning hadde dette for den tjenesten du/dere skulle utføre?
- I hvilken grad tok du selvstendige beslutninger der regler, prosedyrer eller ordre ikke var klare? Opplevde du noen utfordringer i forhold til dette?

Vedlegg C

Andre forhold

- Andre forhold du synes det er viktig å belyse som vi ikke har vært innom i løpet av intervjuet?